

DENİZLİ KENTİNİN ELEKTRİK TARİHİNE BİR BAKIŞ (1924-1954)

A LOOK AT THE ELECTRICITY PRODUCTION OF THE CITY OF DENİZLİ (1924-1954)

Ercan HAYTOĞLU *

HAYTOĞLU, Ercan, (2018), "Denizli Kentinin Elektrik Tarihine Bir Bakış (1924-1954)", Belgi Dergisi, C.2, S.16, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yaz 2018/II, ss. 896 – 927.

Öz

Denizli’de ilk elektrik üretimi 1915’de gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde Denizli’de elektrik imtiyazı için ilk müracaat 1924 sonunda ‘Denizli Sanayi Şirketi’ tarafından yapılmıştır. Şirket elektrik imtiyazını almıştır. 1925’de “Mustafalar Şirketi” imtiyaz almak istemiş ise de alamamıştır. 1930’da ‘Marelli Şirketi de imtiyaz almaya çalışmıştır.

Elektrik sorununu çözmek için 1930’da İktisat Bankası ile Denizli Belediyesi birlikte hareket etmiştir. İmtiyaz 1932’de belediye tarafından Denizli Sanayi Şirketi’nden alınarak İktisat Bankasına verilmiştir. 1934’te elektrik üretimi yapmak üzere İktisat Bankası ‘Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi’ni kurmuştur. Şirket, Gökpınar’a hidroelektrik santrali kurmak için harekete geçmiştir. Belediye bu esnada İktisat Bankası ile işbirliği yapmaktan vazgeçmiştir.

1948’de Gökpınar I Hidroelektrik Santrali faaliyete geçinceye kadar Denizli’de elektrik sorunu sıkıntılı bir şekilde devam etmiştir. Denizli’deki sanayileşme isteği, bu santralin faaliyete geçtiği yıl yeni bir santralin kurulmasını gündeme getirmiştir. Sümerbank İplik Fabrikası’nın kurulması isteği, 1949’da Gökpınar II Hidroelektrik Santrali’nin temelini atılmasını sağlamıştır. 1954’te açılışı yapılan bu santral de kısa sürede Denizli’nin ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Denizli’nin ulusal elektrik şebekesine bağlanmasına kadar elektrik sorunu çözülememiştir.

Anahtar Kelimeler: *Denizli, elektrik, Gökpınar, Denizli Belediyesi, Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi*

Abstract

The first electricity production in Denizli was brought about in 1915. The first application for the electricity concession in Denizli in the Republican period was made by ‘Denizli Sanayi Şirketi (Denizli Industrial Company) at the end of 1924. The company obtained an electricity concession. Even though “Mustafalar Şirketi (Mustafalar Company)” wanted to get a concession in 1925, they could not obtain it. In 1930s, ‘Marelli Şirketi (Marelli Company) ` tried to obtain the concession.

In order to solve the electricity problem, İktisat Bank and Denizli Municipality took joint action in 1930. The concession was taken from the Denizli Industry Company by the municipality in 1932 and it was given to the İktisat Bank. İktisat Bank founded ‘Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi (Denizli Electricity Turkish Corporation) in 1934 to produce electricity. The company also took action to found a hydroelectric plant in Gökpınar. Meanwhile, the municipality abandoned its cooperation with İktisat Bank.

The electricity problem of Denizli had persisted troubledly until Gökpınar I hydroelectric plant came into operation in 1948. The demand for industrialization in Denizli proposed the establishment of a new plant for the agenda in the year that this plant had entered into service. Ultimately, the demand for the establishment of Sümerbank Yarn Factory enabled laying the foundation of the Gökpınar II

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti ABD, ehayt@pau.edu.tr, Kınıklı Yerleşkesi, Denizli, (orcid.org/0000-0001-5910-6617).

Hydroelectric Power Plant in 1949. This plant, which was opened in 1954, became also unable to meet the needs of Denizli in a short time. The electricity problem of Denizli could not be resolved until Denizli was connected to the national electricity network.

Keywords: Denizli, Electricity, Gokpınar, Denizli Municipality, Denizli Electricity Turkish Corporation

GİRİŞ

Tarih boyunca aydınlatma insan için bir ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyaç insanın güvenlik endişelerinden kaynaklanmıştır. İnsan, karanlıkta vahşi hayvanlardan ve diğer tehlikelerden kendini, evini, barkını ve hayvanlarını korumayı amaçlamıştır. İlk başlarda çırallar, meşaleler, daha sonraları yanıcı yağlar ve petrol lambaları kullanılmıştır. XIX. yüzyıl başlarında gaz lambaları ve havagazı ile yüzyılın son çeyreğinden itibaren de elektrikle aydınlanma başlamıştır. Dinamoların kullanılmaya başlaması elektrik üretimini yaygınlaştırmıştır. Elektrik bundan sonra aydınlatma dâhil hayatın birçok alanında vazgeçilmez hale gelmiştir.

Avrupa kentlerinde aydınlatmanın gelişimi sanayi devrimine bağlı olmuştur. Kent nüfuslarının hızlı kalabalıklaşması ve sanayide duyulan enerji ihtiyacı, yeni bir enerji arayışı çabasını artırmıştır. Kömürün damıtılması ile elde edilen hava gazı önemli bir adım olmuştur¹. 1799'da havagazı yakma patentini alan Philippe Lebon 1801'de Paris'te bir caddeyi aydınlatma gösterisi yapmış ve bu gösterilerini Fransa ile ABD'de devam ettirmiştir. Winzler ise 1813'de Londra'da Westminster Köprüsünü aydınlatmıştır. Bundan sonra hızlı bir şekilde birçok Avrupa ülkesi ile ABD şehirlerinin cadde ve sokakları aydınlatılmıştır².

Edison'un 1879'da akkor lambayı (karbon flamanlı) bularak patent başvurusunda bulunmasından bir yıl sonra Glasgow Postanesi'nde ilk genel kapalı yer aydınlatması gerçekleştirilmiştir. 1882'de Thomas Edison'un elektrik üreten ilk güç üretim tesisi The Pearl Street Station New York'u kurması ile³ elektrik enerjisi aydınlatma, sanayi ve ulaşım gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Amerika'da elektrik kullanımı artarken Londra'da da elektrik kullanımı başlamıştır⁴.

Batıda bu gelişmeler olurken Osmanlı Devleti'nde aydınlatma için uzun yıllar çıra, mum ve yağ lambaları kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar sokakların aydınlatılması pek mümkün olmamıştır kent aydınlatması için daha ziyade fener ve kandiller kullanılmış ancak bunlar da yeterli olmamıştır⁵. Tanzimat Fermanı sonrasında alınan 1846 tarihli kararlar⁶ konak ve dükkân önlerinin kandillerle aydınlatılması istenmiştir. Evlerin aydınlatılması ise balmumu, yağ mumu, zeytinyağı ve varsa sadeyağ ile yapılmıştır⁷. Fener ve kandiller ile başlayan kent aydınlatması daha sonra havagazı, gazyağı ve elektrik aydınlatması ile giderek gelişme göstermiştir.

1 Havagazı 1850'de pişirme, 1880'de evlerin ısıtılmasında kullanılmaya başlanmıştır. Naziye Özdemir, İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Elektrik Tarihsel Gelişimi (1850-1938), *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Temmuz 2016, s.18.

2 Naziye Özdemir, *Türkiye'de Elektrik Tarihsel Gelişimi (1900-1938)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011, s.10.

3 Mümin Ceyhan, Bursa'da Elektrik Tarihsel Gelişimi, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, Sayı:459, Aralık 2016, s.61.

4 Elektrik aydınlatma, ısıtma, hareket ve haberleşmede kullanılmaya başlanmıştır. Özdemir, *a.g.m.*, s.18-19.

5 Özdemir, *a.g.m.*, s.19, Özdemir, *a.g.t.*, s.12.

6 Özdemir, *a.g.m.*, s. 20, Emine Erol, *Türkiye'de Elektrik Enerjisi'nin Tarihi Gelişimi:1902-2000*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi ABD (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s.42.

7 Özdemir, *a.g.m.*, 20, Özdemir, *a.g.t.*, s.12.

Havagazı ile aydınlatma 1853'de ilk kez İstanbul'da başlamıştır⁸. Sultan Abdülmecit'in isteği ile Dolmabahçe Sarayının aydınlatılması için Dolmabahçe Gazhanesi kurulmuştur. 1853'te saray aydınlatılırken İstanbul Şehremaneti 1855'de fazla üretilen hava gazı ile Beyoğlu Caddesi'nin aydınlatılması isteğinde bulunmuştur. Padişahın izni ile 1855'de Beyoğlu, 1856'da İstiklal Caddesi aydınlatılmıştır⁹. 1865'de Beylerbeyi Sarayı'nın aydınlatılması için Kuzguncuk, 1880'de İstanbul ve Anadolu yakasını aydınlatılması için Yedikule ve 1891'de Kadıköy Hasanpaşa Gazhaneleri yapılmıştır¹⁰. Havagazı aydınlatması İstanbul'dan sonra diğer Osmanlı kentlerinde yaygınlaşmıştır¹¹.

Elektrikle ilgili gelişme Osmanlı Devleti'nde Batı'daki gelişme ile aynı dönemde başlamıştır. 1875'de bir Fransız şirketine İstanbul'un 5 yıl, İstanbul-Üsküdar, Selanik, Edirne, Sinop, Konya, Tarsus ve Bursa'nın 4 yıllığına aydınlatılması için denemeler yapması için imtiyaz tanınmıştır. Ancak bu imtiyazdan farklı nedenler ile bir sonuç çıkmamıştır. Daha sonra kentlerin elektrikle aydınlatılması için imtiyazlar her kent için ayrı ayrı verilmeye başlanmıştır. İlginçtir ki İstanbul'un elektrikle aydınlatılması için adım atılmaz iken, bir İngiliz'e 1899'da 50 yıllığına İzmir ve Selanik kentlerinin aydınlatma imtiyazı verilmiştir. 1902'de Uşak¹², 1904'de Şam ve 1906'da Beyrut'ta elektrikle aydınlatma çalışmaları başlamıştır¹³. 1910'da Tarsus'ta elektrik alt yapısı kurulmuştur¹⁴.

İstanbul'un Avrupa yakası elektrik enerjisi genel dağıtım imtiyazı ise 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra verilmiştir. İmtiyaz Macaristan-Budapeşte'de faaliyet gösteren Ganz Şirketine 1910'da telgraf ve telefon dışında diğer hizmetleri içine alacak şekilde 'Elektrik Anonim Şirketi' olarak 50 yıllığına verilmiştir¹⁵. Bu şirket Silahtarağa Elektrik santralini 11 Şubat 1914'de faaliyete geçirerek şebekeye ve abonelere elektrik vermeye başlamıştır¹⁶.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'de toplam kurulu güç 32.8 MW olup, 38 santralden yıllık üretim 44.5 GWh gerçekleşmiştir. Bu santrallerin çoğu motor gücü ile faaliyet göstermiş, kişi başına yıllık üretimin 3KWh olduğu ülkede halkın % 94'ü elektriksiz bir hayat sürmüştür. Osmanlı döneminde elektrik imtiyazı alan şirketlerin Cumhuriyet döneminde sözleşmeleri devam etmiş, ihtiyaca yönelik Alman ve İtalyan şirketlerine bir kısım kentlerin elektrik üretim ve satış imtiyazları verilmiştir¹⁷. 1930'da kurulu güç 78 MW'a, elektrik üretimi 106.3 GWh'ye ulaşırken, kişi başına yıllık elektrik tüketimi de 6.7 kWh'ye yükselmiştir¹⁸.

8 Nusret Alperöz "İstanbul Elektrik İletmesinin Tarihçesi", *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, Cilt:15, Sayı:179, Kasım 1971, s.23.

9 Yahya Coşkun, *20.Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'da Aydınlatma Aracı Olarak Elektrik*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi ABD, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013, s. 42-43.

10 Özdemir, *a.g.m.*, s.20.

11 Havagazı bulunmayan yerler ise gazyağlı fenerler ile aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ozan Arslan, Tarsus Elektrik Altyapısının Tarihi (1906-1938), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:XXXII, Sayı:1, s.3.

12 Özdemir, *a.g.m.*, s.21.

13 Özdemir, *a.g.m.*, s.25.

14 Arslan, *a.g.m.*, s.4, Naziye Özdemir Tarsus Elektrik Santrali'nin kuruluş tarihi için 1902 yılını vermiştir. Özdemir, *a.g.e.*, s.21.

15 Özdemir, *a.g.m.*, s.24.

16 14 Şubat 1914'ten itibaren İstanbul'da elektrikli tramvaylar dönemi başlamıştır. Mehmet Karayaman, Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi (1929-1939), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt:XVI, Sayı:1, Yıl:2014, s.51. Nusret Alperöz santralin şebekeye ilk elektriği 14 Şubat günü verdiğini belirtmiştir. Alperöz, *a.g.m.*, s.25.

17 Özdemir, *a.g.m.*, s.25, Tarhan Toker, Türkiye'de 1923'de elektrik üretiminin 77.000.000 w saat olup kişi başına 5 w olduğu bilgisini vermiştir. Tarhan Toker, *Denizli Ekonomisi*, Denizli 1977, s.29, Hakkı Uyar, 1923'te Türkiye'de 421 belediyeden yalnız 4'ünde elektrik tesisi olduğu, 1938'de belediye sayısının 537 iken elektrik tesisi sahibi belediye sayısının 150 olduğu bilgisini vermiştir. Hakkı Uyar, "Tek Parti Dönemi'nde Denizli'de Siyasi Hayat" Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006 Cilt:1, Denizli 2007, s.569.

18 Özdemir, *a.g.e.*, s.27.

Osmanlı döneminde Uşak, Tarsus, Ankara gibi Anadolu'da bir kısım kentlerin aydınlatılması için adımlar atılmış ise de Denizli bu anlamda ilkler arasında yer almamıştır. 1915'de ilk atılan adım sonrası Cumhuriyet dönemi başında aydınlatma yönünde atılan adımlar da beklenen sonucu uzun yıllar vermemiştir. Denizli'de aydınlanma yönünde sürdürülen hummalı çalışmalar 1960'lı yılların başlarına kadar devam etmiştir.

Elektriğe dayalı aydınlatma ile bir elektrik dinamosu vasıtasıyla 1915'de çok sınırlı olarak tanışan Denizli, 1924'ten itibaren bu yönde çok somut ve kararlı adımlar atılan bir kent olmuştur. Devlet imkânlarının zayıf, tüm yerleşim yerlerinin devlet imkânlarıyla elektriğe kavuşma çabası gösterdiği o yıllarda Denizli, belediye ve özel girişim ile bu ihtiyacı karşılamak için büyük çaba göstermiştir. Bu çaba 1940'lı yıllara kadar kat'i çözüm yolunda umut veren somut adımlar ile karşılaşmamıştır.

Elektrik aydınlanma dışında kentlerin sanayileşmesi yönünden de etkili olmuştur. Denizli'nin sanayi atılımında var olan azmi ve kararlılığı, uzun yıllar yeterli elektrikten yoksun olması nedeniyle ertelenmiştir.

Bu çalışma ile Denizli'de elektrik motorundan, hidroelektrik santrallerine yıllarca süren kişisel ve kurumsal mücadeleleri, kent halkının beklentileri ve kentin sanayileşmesi yönünde elektriğin oynadığı rol ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Denizli'de Elektrik

Denizli'de evler uzun yıllar çıra ile aydınlatılmıştır. Çıra sonrası zeytinyağlı lambalar, daha sonraları gaz yağı lambaları kullanılmıştır. İdare lambası olarak bilinen kokusu pis ve isi berbat lambalar ise ocak içlerine asılarak aydınlatmada kullanılmaya devam edilmiştir. Denizli kent merkezi elektrik ile kısmen XX. yüzyıl başlarında tanışmıştır. İlçeler ile köylerde elektrik daha sonra ulaşmıştır. Elektriğin hatta gazyağının ulaşmadığı köylerde uzun yıllar evlerin aydınlatılması çıra ile olmuştur. Koku ve is yaymayan gazyağı lambaları, 1950'den itibaren köylerde az da olsa ekonomik durumu iyi olanların misafir odalarında görülmeye başlanmıştır. 1950'den sonra gazyağı lambalarının köylerde kullanımı giderek artmıştır¹⁹.

Denizli'de aydınlatma için kurulan ilk elektrik tesisi 1915'te Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'in Zeybek Değirmenine koydurduğu su ile dönen küçük bir dinamo olmuştur. Küçük dinamodan üretilen elektrik ihtiyaca cevap veremediği için sürekli sisteme eklemeler yapılmıştır. Buna rağmen ihtiyaç duyulan elektrik yine temin edilememiştir. 1909'da Mutasarrıf Refet Bey zamanında yaptırılmış büyük santral projesinin hayata geçirilmesi düşünülmüş, ancak bu projenin hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır²⁰.

Denizli'de elektrik üretimi için Gıp Gıp Ahmet'te Mimar Sinan Caddesi girişinde su ile "pat, pat" diye çalışan bir elektrik dinamosunu faaliyete geçirmiştir²¹. Fırka Bahçesi arkasından çıkan su, Askeri Bahçeden çıkan suyla birleşerek önce Hacı Muhittin Değirmenini, sonra alt tarafında yer alan Merzeci değirmenini çalıştırarak Çaybaşı'na gelmektedir. Gelen bu su Çaybaşı'nda yükseltılarak Gıp Gıp Ahmet'in dinamosuna

19 Ali Vehbi, *Acıpayam "Garbikaraağaç Halkının Asırlık Tarihçesi ve Köylerimize Serpilen Maarif Işığının Temeli Yüreğilde Nasıl Kuruldu?"*, Çankaya Matbaası, Ankara 1951, s.59-60.

20 G. Şarman, "Artık Biz de Elektriğe Kavuştuk", *Denizli*, 4 Teşrini Sani 1937, Sayı:808. Çıldam, Zeybek Değirmenine ilk su ile çalışan motorun kurulmasını sehven 1933 olarak yazmıştır. R. Çıldam, "Düşüncelerim", *Denizli*, 1 Temmuz 1937, Sayı:790.

21 Yazı da 'Elektrik santrali' olarak ifade edilmiştir. Y.n.

akıtılmıştır²². Üretilen elektrik ile küçük bir alan aydınlatılmıştır. Günümüzdeki Candoğan Parkı yakınındaki bu elektrik üretiminden ilk olarak birkaç sokak ile 'Saraç Adası' olarak bilinen adaya gece kısa süreli elektrik verilmiştir²³.

Elektrik üretmek ve şehri aydınlatmak için daha sonra Zeybek Fabrikası diye bilinen un fabrikası elden geçirilerek su kuvvetiyle çalışan on beygir gücünde bir dinamo konulmuştur²⁴. Bu dinamo Hüseyin Avni Nişli tarafından İzmir'den getirilmiştir. Un fabrikasında üretilen elektrik gündüzleri fabrikanın ihtiyacını karşılarken, geceleri imkân ölçüsünde çevrenin aydınlatmasını sağlamıştır²⁵. Bu amaçla ana caddeye demir direkler yerleştirilmiştir²⁶.

1)İmtiyaz Alan Elektrik Şirketleri

Denizli'de elektrik dağıtım imtiyazının ilk isteklisi "Denizli Sanayi Şirketi" olmuştur. Şirket adına başvuru şirketin vekili olan Saraçzade Ali Ragıp Efendi tarafından Nafia Vekâletine (Bayındırlık Bakanlığı) yapılmıştır. Bu müracaat Vekâlet tarafından 10 Eylül 1924'de uygun bulunarak sözleşme ve şartları İcra Vekiller Heyeti'ne (Bakanlar Kurulu) sunulmuştur. İcra Vekilleri Heyeti tarafından 2 Aralık 1924'de sözleşme ve şartları imzalanarak kabul edilmiştir²⁷. 15 Şubat 1925 de Denizli Sanayii ve Maadin Bankası Müdürü Saraçoğlu Ali Ragıp Bey'e Denizli Gökpınar suyundan "istihsal edilmek suretiyle gerek şehrin tenviri (aydınlanması) ve gerek kuvvei muharrike olarak istimali için elektrik istihsalı imtiyazı..." verilmiştir²⁸.

1925'de on kişiden oluşan "Mustafalar Şirketi" elektrik imtiyazını almak istemiş²⁹ ve hidroelektrik santrali kurarak Denizli'nin elektrik ihtiyacının karşılanmasını planlamaya çalışmıştır³⁰. Elektrik mühendisinin Türkiye'de az bulunduğu yıllarda Gökpınar suyundan elektrik üretimi için büyük zorluklar çekilerek planlar yaptırılmıştır. 250 bin liraya mal olacak tesisin 75 bin lirasını belediye, 30 bin lirasını özel idarece karşılaması ve kalan 145 bininin ise Mustafalar Şirketi tarafından temin edilmesi taahhüt edilmiştir. Ancak bu girişim 1928 yazında müteahhide ihale edileceği sırada 12 asil 24 yedek azadan oluşan Belediye meclisinde doğan farklı fikir nedeniyle meclisin istifasıyla sonuçlanmıştır.

22 Engin Ünal, "Belleğini Yitiren Kent", 20 Mayıs 2014, <http://www.denizlihaber.com/ozgun/kahve-sohbetleri/belleğini-yitiren-kent-denizli/> (Erişim tarihi:27.03.2018) Engin Ünal Denizli'nin ilk elektrik üretiminin Gıp Gıp Ahmet'in dinamosundan üretildiğini belirtmiş ise de ilk üretim 1915'te Zeybek Değirmeninde gerçekleştirilmiş olmalıdır. Y.n.

23 Ozan Saraçoğlu, bu adanın kendilerine ait olduğunu ve sonradan bu adaya Candoğan Parkı yapıldığı bilgisini vermiştir. Ozan Saraçoğlu, "Manastır, Kaşıkçı ve Saraçoğlu'ndan Bir Zamanlar Denizli" *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:52, s.39-40. Saraçoğlu Kendilerine bakmak üzere Gerzele Köyü'nden gelen Ayşe teyzeleri ile yaşanan bir hikâyeyi paylaşmıştır: "Bizler küçükken Gerzele Köyü'nden bize bakmaya gelen Ayşe teyzemiz vardı. Bir gün, elektriğin verildiği günlerde bizleri yatırdıktan sonra annem ışığın nasıl söndürüleceğini ona tarif etmeden "Ayşeciğim yatarken şavkı söndürüver" dediği için Ayşe teyze bizi uyuttuktan sonra ışığı söndürmek istemiş. Önce aşçıdan ampule üfleterek söndürmeyi denemiş, olmayınca bir de sandalyeye çıkarak denemiş. Tam pes edecekken lamba bir anda sönmüş. Ayşe teyze üfleterek söndürdüğünü düşünse de, meğer o saat Gıp Gıp Ahmet'in düzenli olarak her gün elektriği kestiği saatmiş"

24 Cumhuriyetin 15. Yıldönümünde Denizli, Cumhuriyet Matbaası Denizli 1938, s.72, Ziya Tıkroğlu 1930'lu yıllarda pınarlardan söz ederken; "Mesela; Askeri Bahçe'nin içinden ve yanındaki Başpınar'dan çıkan kaynak suları sırasıyla Değirmenönü, Merzeci Değirmeni, Zeybek Değirmeni sonrasında Elektrik Fabrikası, Kimon'un Un Fabrikası, Dört Değirmen v.b. sanayi tesislerinin enerji kaynağı olup gelmiştir" Ziya Tıkroğlu, *Belleklerden Gerçeklere...*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2012, s.14.

25 Bu bilgi 1945 doğumlu Mehmet oğlu İnş. Müh. Fazıl Dağdelen'den alınmıştır. (Görüşme tarihi:05.02.2017)

26 Cumhuriyetin 15. Yıldönümünde Denizli, s.72.

27 B.C.A. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 030.18.01.01.012.58.15. (Kararname)

28 B.C.A., 030.18.01.02.25.10.18 (Kararname)

29 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

30 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 7 Birinci Teşrin 1940.

İstifada, belediyenin 75 bin liralık kısmını temin etmesinin zor olacağı ve belediye akarlarının satılarak 75 bin liranın temin edilmesi mümkün olsa dahi diğer kısmın temin edilemeyeceğine yönelik endişe etkili olmuştur. Mecliste daha küçük bir tesisin kurulması yönünde eğilim olduğu için meclis üyeleri istifa etmiştir. Yeni seçim ile göreve gelen üyeler de konu üzerinde çalışmış ve uzmanlardan görüş almışlardır. Onlar da değirmen ve motorlar ile elde edilecek elektriğin, suyla elde edilecek elektriğe üstün olmasının mümkün olamayacağını anlamışlardır³¹.

Anadolu'da küçük kentler ile diğer yerleşimlerde elektrik ihtiyacının karşılanmasında genel olarak belediyeler etkili olmuştur. Cadde ve sokak aydınlatması belediyelerin görevi olduğu için elektrik santrallerinin kurulması için bütçelerinden önemli maddi katkılarda bulunmuşlardır. Elektrik yatırım sermayelerinin büyük meblağlı olması nedeniyle, belediyeler bütçeleri sınırlı olduğu için yapılacak tesislerin ucuz olanlarına yönelmişlerdir. Bu nedenle belediyeler tarafından kurulan pek çok tesis, günü kurtarma çabasının sonucu üretim ve dağıtım sorunları ile boğuşan derme çatma tesisler olmuştur³². Denizli'de uzun süre belediye bu çıkmazdan kendisini kurtaramamıştır.

Zeybek Un (değirmeni) Fabrikası dinamosundan iyi bir aydınlatma sağlanamadığı için Denizli'de 'Kudret-i Elektriye Anonim Şirketi'nin bir an önce faaliyete geçerek aydınlanma sorununu çözmesi beklenmiştir³³.

Denizli'de elektrik 1929'a gelindiğinde hala belediye, özel idare ve şahıslarca işletilen elektrik fabrikalarınca karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu tarihte iki adet belediyeye ait, 1 adet özel idare ve 1 adet şahıs tarafından işletilen 4 elektrik fabrikası faaliyet göstermektedir³⁴.

Eylül 1930'da yapılan belediye seçimlerinde yönetim değişmiş ve yeni yönetim döneminde bir ara 'Marelli Şirketi' imtiyazı devralmak istemiştir. Ancak uzun süren evrak incelemeleri sonrası Marelli şirketi imtiyazı devralmaktan vazgeçmiştir³⁵. Şehrin nüfusunun 15.787 olduğu Denizli'de³⁶ 30 Ocak 1927'de kurulan İktisat Bankası³⁷ 1930'da elektrik imtiyazını almak istemiş ve belediye ile anlaşma sağlanarak eski imtiyazın feshine çalışılmıştır³⁸.

Bu gelişmeden kısa süre sonra Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) 4 Şubat 1931'de Denizli'yi ziyaret etmiştir. Gazi bu ziyareti esnasında İzmir'den getirdiği dinamo ile Zeybek değirmeninde elektrik üreten Hüseyin Avni Nişli (Nişlizade) ile de görüşmüştür. Nişli bu

31 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

32 Emin Yümer, *Elektrik Endüstrimizin Harp Sonu Durumu ve Elektriklendirme İşlerimiz Hakkında Etüd*, E.İ.E İdaresi: Sayı:5, Sakarya Basımevi, Ankara 1947, s.11.

33 Kemal Şakir bu şirket arzusunu belirtirken "Denizli Kudret-i Elektrikiye Anonim Şirketi'nin bir an evvel faaliyete geçmesi arzu edilen bir durumdur. Bu şirketin çalışma kuvveti çok yüksek olan Gökçınar'dan istifa edeceğine bakılırsa Denizli'yi ihya edecek bir kudret var demektir" tespitinde bulunmuştur. Kemal Şakir, *Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Sıhhi, İktisadi, Nokta-i Nazardan Denizli*, Yayına Hazırlayan: İbrahim Balık, Denizli Türk Ocağı, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul 1927, s.53. Kemal Şakir, *Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Sıhhi, İktisadi, Nokta-i Nazardan Denizli*, Yayına Hazırlayan: Tahir Kodal, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2014, s.163.

34 Mehmet Ali Uysal, *Her Yönüyle Denizli Kazası*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016, s.223. Denizli'de havagazi aydınlatmasına dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Y.n.

35 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 7 Birinci Teşrin 1940. Marelli şirketi, Ercole Marelli tarafından 1891'de elektrik üzerine kurulmuş bir İtalyan şirkettir. 1905'ten itibaren küçük elektrik motorları, pompa ve transformatörler üretmiştir. Y.n.

36 Mustafa Sarıkaya, *Denizli İli Coğrafyası, Tarihi, Şehri ve Turistik Önemi*, Denizli 1963, s.81.

37 Bakanlar Kurulu kararı ile merkezi Denizli olmak üzere 'Denizli İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi' olarak kurulmuştur. Süleyman İnan, Yerelden Ulusa Bir Bankanın Serencamı: Denizli İktisat Bankası (1927-2001), *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:5, Ocak, Şubat Mart 2005, s.12.

38 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3, A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 7 Birinci Teşrin 1940.

ziyaret esnasında un fabrikasından Cumhuriyet Halk Fırkası binasına elektrik kablosu çekerek binanın aydınlanmasını sağlamıştır³⁹.

1930'da elektrik imtiyazını almak isteyen Denizli İktisat Bankası, Denizli Belediyesini harekete geçirmiştir. Belediye 1925'de Sanayi ve Maadin Bankası Müdürü Saraçoğlu Ragıp Bey ile imzalanan sözleşmenin şartları yerine getirilmediği için 1932'de sözleşmenin feshini sağlamıştır. İmtiyaz sözleşmesinde yapılan değişiklik ile imtiyazın belediyeye bırakılması kararlaştırılmıştır. Böylece 1932'de şehrin aydınlanması ve sanayide kullanılacak elektriğin Gökpınar'dan üretilmesi işini belediye üzerine almıştır⁴⁰. Ancak bu görünüşte olup belediye aldığı imtiyaz İktisat Bankası ile yaptığı anlaşma gereği bankaya devredecektir⁴¹. Böylece 1928'de gündemde olan sudan elektrik üretimi projesine 1932'de yeniden dönülecektir⁴².

1933'de Denizli Halk Okuma odasındaki elektrik tellerinin kurşun boru içine alınması ve elektrik ödemesinin azaltılması için elektrik saati bağlanması amacıyla Maarif Vekaleti'nden (Milli Eğitim Bakanlığı) istekte bulunulmuştur. Maarif Vekâleti de 7 Ocak 1933'te kurşun boru ve saatin 20 liraya alınması için İcra Vekilleri Heyetine tezkere göndermiştir. İstek 12 Ocak 1933'te kabul edilerek onaylanmıştır⁴³.

1934'de Denizli merkezinde elektrik üretmek amacıyla 60 yıl müddet ve 175.000 TL sermaye ile "*Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi*" çalışmalarına başlamıştır. İktisat Vekâletine (Ekonomi Bakanlığı) sözleşme ve sermayenin % 10'unun sağlandığına dair banka mektubu ile başvuru yapılmıştır. İktisat Vekâletince başvuru İcra Vekilleri Heyeti'ne sunularak 1 Ekim 1934'te kabul edilmiştir⁴⁴. Daha sonra şirketin elektrik imtiyaz sözleşmesinin bir kısım maddelerinde değişiklik yapılmıştır⁴⁵.

20 Aralık 1934 günü gelişmeleri Denizli halkı ile paylaşmak isteyen şirket "*Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketinden*" başlıklı duyurusunu yayınlamıştır. Duyuruda, şirketin Denizli Belediyesi ve İktisat Bankası tarafından Gökpınar kaynağındaki sudan faydalanılarak "*Kuvvei Elektrikiye*" üretmek için Denizli Ticaret Odası'nda Denizli'nin itibarlı tüccarları ile Ağustos 1934'te toplandığı, merkezi Denizli olmak üzere "*Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi*" unvanı ile bir şirket kurulması kararı alındığı belirtilmiştir. İktisat Vekaleti'nin 14 Kasım 1934 tarih ve 4738-55750 sayılı yazılarından anlaşılan esas sözleşmeye göre; "*Şirket beheri 50(Elli) Türk lirası kıymetinde (3.500) hisseye münkasem 175.000 lira sermaye 60 (Altmış) sene müddet ve müessisler için bila bedel 150 müessis Hisse Senedi ihracıyla Kudreti Elektrikiye istihsali ve imtiyaz şartnamesi dahilinde tesisat vücuda getirmek ve istihsal edecek Kuvvei elektrikiye tenvirat ve sanayi vesair her türlü hususatta kullanmak üzere satmak ve buna müteferri her türlü ticari muamelat yapmak ve Denizli'de Ticaret Odası'nda veya şirket binasında tesis heyet-i umumiyesi içtima etmek üzere teşkil edilmiştir*" şeklinde belirtilen hususlar ile şirketin kazancının % 10'u ihtiyat akçası ayrılarak; "*Hisse*

39 Mustafa Kemal Paşa Fırka binasına gelişi şerefine elektrik çekerek aydınlatan Hüseyin Avni Nişli'ye memnuniyetini bir altın hediye ederek göstermiştir. Fazıl Bey, Hüseyin Nişli'nin un değirmeni sahibi değil Çirçir fabrikası sahibi olduğunu belirtmiştir. Bu bilgi 1945 doğumlu Mehmet oğlu İnş.Müh. Fazıl Dağdelen'den alınmıştır. (Görüşme tarihi:05.02.2018)

40 B.C.A., 030.18.01.02.25.10.18 (Kararname)

41 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 7 Birinci Teşrin 1940.

42 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 7 Birinci Teşrin 1940.

43 B.C.A. 030.18.01.02.33.8.17. (Kararname) Denizli Elektrik imtiyaz sözleşmesinin 12. Maddesinde değişiklik yapılması için yapılan müracaat ile Nafia Vekaleti'nin 5 Ağustos 1934, Dahiliye Vekaleti'nin 10 Kasım 1934 tarihli görüşleri alınarak İcra Vekilleri Heyeti tarafından 18 Kasım 1934 tarihinde onaylanmıştır. B.C.A. 030.18.01.02.49.77.19. (Kararname)

44 B.C.A., 030.18.01.02.48.67.8 (Kararname)

45 B.C.A. 030.18.01.02.49.77.19 (Kararname) Sözleşmenin 2, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 35, 36, 37, 38 ve 39. Maddelerinde değişiklik yapılmıştır.

senedi bedellerine %5 birinci temettü tediye ettikten sonra bakiyenin %10'u müessislere, % 10'u meclis idare azasına, %10'u fevkalade ihtiyaç akçasına %5ni meclisi idarenin tespit edeceği şekilde ikramiye olarak memurine ve bakiyesini ikinci hissei temettü olarak hisse senetleri ashabına tevzi edeceği" ilan edilmiştir.

Şirket, tesis heyeti tarafından halkın faydalanması için 20 Aralık'tan itibaren isteyenlerin hisse senedi almak üzere %25'ini ödeyerek Denizli İktisat Bankası'na müracaat etmeleri istenmiştir⁴⁶.

Banka Gökpınar kaynağından üretilecek elektrik için harekete geçerek mühendisler getirtmiştir. Elektrik tesisi için yaptırılan projeler Nafia Vekâleti tarafından tasdik edilmiştir. Şirket için İktisat Bankası 75.000, Belediye 50.000, Debagat Şirketi 15.000 ve 15.000 liralıkta hariçten hisse kaydedilmiştir. Diğer hisseler her biri 50 liradan satışa sunulurken, banka şirketin kuruluşu için gerekli % 10'dan 17.500 lirayı yatırmıştır.

Bu işlem sonrası İktisat Bankası Meclis İdare Reisi Denizli Milletvekili Dr. Kazım Bey (Samanlı) şirket işlemlerini tamamlamak ve ihale için gerekli işlemleri yapmak üzere Ankara'ya gitmiştir. Projenin duyulması ile Avrupa sermayedarları bile ilgilenmeye başlamış ve İsviçre'den Denizli'ye inceleme yapmak üzere bir mühendis heyeti gelmiştir⁴⁷. Dr. Kazım Bey Denizli'de elektrik sorununun bir an önce çözülmesi için İstanbul ve İzmir'de bulunan şirketler ile görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmeler sonrası İzmir üzerinden Denizli'ye gelmiştir⁴⁸.

Hidroelektrik santrali kurularak elektrik üretilmesi işinin müteahhide ihale edilmesi için gazetelere ilanlar verildiği süreçte, Belediye bu projeden vazgeçmiştir. Bu nedenle banka ile belediyenin arası açılmıştır. Önceleri projeye istekli olan belediye projeden vazgeçmiştir. Belediye su ile elektrik üretiminden vazgeçerek lokomobil ile üretim kararı almıştır. Bu durum *"Bidayette elektriğin sudan istihsaline taraftar olan belediye, lokomobil⁴⁹ ile yapılmasının muvaffık olacağını ileri sürdü. Bu ihtilaf Devlet Şurası'na kadar aksetti. Şura'nın verdiği karardan cesaret alan belediye 80 bin lira sarfiyle ve lokomobile ceryan istihsalini kararlaştırdı. Ve Belediyeler Bankası'ndan istikraz edeceği paralarla kendi hesabına işe başlamağı düşündü, fakat bankadan da istikraz edilemediği için bu teşebbüste geri kaldı⁵⁰* şeklinde değerlendirilmiştir. Belediye işe Belediyeler Bankası'ndan alacağı borçla başlamayı düşünmüş ise de bu planı gerçekleşmemiştir⁵¹.

Denizli'de şehrin nüfusu 1935'de 17.345 olduğu⁵² dikkate alındığında elektrik sorunu köklü bir çözüme kavuşturulamamış, çabalar Denizli'nin elektrik ihtiyacını karşılama yönünde karşılık bulmamıştır. 1935'de Denizli'de elektrik, gaz, suyun dağıtımı ve temizlik işlerinde toplam 11 kişi çalışmış, çalışanlar belediyenin hizmetlere yetişmesinde yetersiz kalmıştır⁵³.

Denizli 1935'de elektrik motoru ile aydınlatılmaya devam edilmiştir. Denizli Belediyesi 29 Eylül 1935'de elektrik motorunda kullanılmak üzere 2110 lira tahmini bedelli 19.200

46 *Denizli*, 20 Birinci Kanun 1934, Sayı:580.

47 *Denizli*, 6 Eylül 1934, Sayı:566.

48 *Denizli*, 20 Eylül 1934, Sayı:568.

49 Elektrik olmayan yerlere rahatça götürülüp getirilmeye yarayan buhar veya patlar motora sahip dört tekerlekli araç. Y.n.

50 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 7 Birinci Teşrin 1940.

51 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

52 Sarıkaya, *a.g.e.*, s.81.

53 Ayfer Özçelik, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli'nin Sosyal ve-Ekonomik Yapısı"*, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt:2, Denizli 2007, s.541.

kilogram mazot, 79 lira tahmini bedelle 264 kg vakum yağı almak için ihale ilanı vermiştir. 165 lira geçici teminat ile isteklilerin 15 Ekim 1935 Salı günü saat 17.00'de belediyede olmaları istenmiştir⁵⁴. Denizli Belediyesi 13 Kasım 1935'de 1176 kg vakum yağı için ikinci bir ihaleye çıkmıştır⁵⁵. 186 lira geçici teminat ile isteklilerin 29 Kasım 1935 Cuma günü saat 16.00'da Belediye Encümenin de bulunmaları istenmiştir⁵⁶.

1936'da elektrik sıkıntısı devam etmekte, gerekli elektrik üretimi sağlanamadığı için elektrik kullanımında denetim sıkılaştırılarak kaçaklar önlenmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla belediye aydınlatmada kullanılan elektrik ile ilgili üç karar almıştır. Bu kararlar; evde ve müesseselerde saat bulunması, saatin fenni olması ve kullanılan kilovat bedelinin ödenmesi olmuştur. Bunlardan birinin eksik olması durumunda elektriklerinin kesileceği kullanıcılarla paylaşmıştır. Şarman kaçaklara; *"Bu sebeple elektrik varyok derecesine indi. Ne yollar aydınlatılabildi, ne de ceryan alanlar bir nur gördü"* sözleriyle dikkat çekmiştir⁵⁷.

Elektrik ihtiyacı Denizli'de önemli sorunlardan biri olmaya devam etmiştir. 1936'da Gıyasi Şarman köşesinde Belediye Başkanı Mustafa Naili Küçüka'nın Denizli şehir planı, elektrik tesisi ve heykel meselesi için Ankara'ya gittiğini belirterek, elektrik konusunu ele almıştır. Şarman; *"Bu haber bizi çok sevindirmiştir. Çünkü tenvirat yönünden bu kadar bol vesaitte rağmen çok geri kalan ve hergün her saat halkı yanıklandıran memleket varsa o da Denizli'dir. Denizli'nin elektrik tesisi her yerden evveldir. Bununla beraber tenviratta, sönüklükte her yerden üstündür. Bu dert ne evvelki ne de şimdiki belediye işbaşlarında değildir. Tenvirattaki intizamsızlık, kuvvetsizlik birçok sebeplere istinat eyliyor. Bir kere tahammülün fevkinde kuvvet dağılmıştır. Santralde idare tam manasıyla bu işten anlayan ve takdir eden kimseler elinde değildir. Bugünkü tahsisat ile de bundan daha iyisini bulmak kabil değildir. Haftanın iki üç gününde beklenmeyen saatlerde birdenbire ceryan kesilir. Her yer ve her ev karanlık içinde kalır. Bu hal bir gecede belki defaatle tekrar eder. Misafiriniz var, sofradasınız. Elektriğe güvenerek gaz da almamışsınız. Ceryan kesilir, ne yapacağınızı şaşırırsınız. Etrafa dikkat edersiniz, diğer hususi santrallerin ceryanı var. Bu arıza yalnız belediye santralinde. Ceryan bulunduğu günlerde de kuvvet yok. Çok defa mutlaka gaz yakmaya mecbursunuz"* demektedir. Şarman; Denizli'de belediye santralinin sürekli faaliyet dışı kalması ve faaliyette bulunduğu süreçte ise yetersiz elektrik ürettiğine dikkat çekmekte, aynı zamanda başkanın çabasının başarılı olacağına dair beklentisini paylaşmaktadır⁵⁸.

Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin elektrik imtiyazının feshi için 1937'de Maliye ve Nafia Bakanlıkları tarafından tutanaklar hazırlanmış ve imtiyaz sözleşmesi icra Vekilleri Heyeti tarafından 28 Ocak 1937'de fesih olunmuştur⁵⁹.

1 Şubat 1937'de toplanan şehir meclisinde elektrik sorunu bir kez daha ele alınmış ve sorunun çözümü için yeni kararlar alınmıştır⁶⁰. Bu kararlar doğrultusunda Zeybek Değirmeni'ndeki su ile çalışan motora küçük eklemeler yapılmıştır. Bu eklemelerin en

54 Babadağ, 29 Eylül 1935, Sayı:18.

55 Babadağ, 13 Teşrin Sani 1935, Sayı:45

56 Babadağ, 13 Teşrin Sani 1935, Sayı:45, Denizli, 15 İkinci Teşrin 1935, Sayı:624.

57 Şarman, elektrik sıkıntısını bertaraf etmek için alınan kararları paylaşmış ise de belediyenin elektriğin dağıtımında usullere uyulmasından ziyade belediye bütçesindeki kaçak nedeniyle bu kararların alınmış olunabileceğinden kuşku duyulduğunu paylaşmaktan çekinmemiştir. Gıyasi Şarman, "Belki Bundan Sonra Şehir Daha İyi Aydınlanır", Denizli, 17 Birinci Teşrin 1936, Sayı:600.

58 G. Şarman, "Beklediğimiz Elektrik Tesisatı Başlayacak mı?", Denizli, 30 Temmuz 1936, Sayı:666.

59 B.C.A., 030.18.01.02.71.8.10. (Kararname).

60 Şehir meclisi gündeminde; belediyede bulunan ancak kanuni ölçülere uymayan haritaların kanuna uygun hale getirilmesi, mezbaha yapılması, mezbahanın 1936 bütçe kalemlerinden yapılacak aktarımlar ile yapılması değerlendirilmiştir. Denizli, 9 Şubat 1937, Sayı:741.

önemlisi Belediye Başkanı Mustafa Naili Küçüka tarafından⁶¹ 25 beygirlik mazotlu bir motorun eklenmesi olmuştur⁶². Yeni eklenen mazotlu motorda ihtiyaca cevap vermekten uzak kalmıştır. 1937’de belediye bütçesine 100 beygirlik bir elektrik motoru alınması için ödenek konulmuştur⁶³. Alınan motorun montajı 29 Ekim 1937 günü yapılmıştır. Cumhuriyet Bayramı günü yapılan deneme ile yapılan işin başarılı olduğu caddeler ve sokakların aydınlanması ile görülmüştür⁶⁴. Büyük yakınmalara yol açan Denizli’nin elektrik sorunu hatlarda yapılan kısmi iyileştirmeler ile o günler için çözülmüştür⁶⁵. G. Şarman ise o kadar mutlu olmuştur ki; *“Bu suretlerle kimseyi memnun edemeyen elektrik meselesi artık bugün sona ermiş bulunuyor; o da tarihe karıştı”* demiştir⁶⁶. Oysa, çok geçmeden yeniden elektrik ihtiyacı doğmuştur.

Denizli’nin karanlıkta kalmaması ve elektrik sorununun çözümü için 1938’de çok eski bir motor getirilmiştir. Bu eski motorun çok geçmeden infilak etmesiyle sorunun çözümünde başa dönülmüştür. Yapılan belediye seçimleri ile değişen heyet, projeleri yeniden gözden geçirerek sudan elektrik üretimi projesine geri dönmüştür⁶⁷. 1925’de sudan elektrik üretiminde kararlaştırılan projeye geri dönülmesiyle 14 yıl kaybedilmiştir⁶⁸.

1938’de Türkiye’de 537 belediyeden yalnız 150’sinde elektrik vardı. Var olan elektrik de ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Denizli’de ihtiyacı karşılamak amacıyla dizel bir jeneratör daha devreye sokuldu. Delikliçınar’da bir direğe ampul konuldu ve daha sonra Denizli ileri gelenlerinden bazı kişilerin evlerine elektrik bağlandı. Jeneratör ile günün belli saatlerinde elektrik verilerek evler ve sokak araları ile bazı atölyeler belirli saatlerde aydınlatıldı⁶⁹. Ancak bu çabanın da yetersiz olduğu kısa zamanda anlaşıldı. 1938’de ne şehrin aydınlanması, ne de sanayinin ihtiyacını karşılayacak elektrik enerjisi olmayıp, sadece ana cadde aydınlanması için elektrik direği dikilmiştir⁷⁰.

2) Gökpınar I Hidroelektrik Santrali

Denizli Belediye Reisliği 13 Mayıs 1939’da şu ilanı vermiştir;

“Denizli Belediye Reisliğinden:

Denizli şehri elektrik tesisatının 41899 lira 66 kuruş keşif bedelli su veya yapı işlerinin ihalesi 5 Haziran 939 pazartesi günü saat on beşte Denizli Belediye Encümenince yapılmak üzere kapalı zarfla eksiltmeye konulmuştur.

Muvakkat teminat miktarı 3142 lira 48 kuruştur.

61 R. Çıldam, “Düşüncelerim”, *Denizli*, 1 Temmuz 1937, Sayı:790.

62 “Cumhuriyetin Verini”, İnanç Aylık Halkevi Dergisi, Birinci Teşrin 1937, Sayı:8, s.17.

63 Çıldam yeni motor alınmasına sevinmekle birlikte *“Bu motorun yakında geleceği ve memleketin nura kavuşacağı söyleniyor. Yalnız halledemediğim mesele; neden şimdiye kadar memleketin ihtiyacından fazla büyük teşebbüsler arkasında koşularak karanlıkta kaldık? Ve neden mevcut kuvvet güzel kullanılmayarak birden parlar, derhal söner, kuvveti azalır ve çoğalır. Yani kararsız bir ışıkla tenvirat yaptık. Bu durumun sebebini anlıyamıyorum”* demekten kendini alamamıştır. R. Çıldam, “Düşüncelerim”, *Denizli*, 1 Temmuz 1937, Sayı:790.

64 Tel değiştirme ve yenileme işlemlerinin yapılması ile bütün şehrin her tarafının aydınlanacağı belirtilmiştir. G. Şarman, “Artık Biz de Elektriğe Kavuştuk”, *Denizli*, 4 Teşrin Sani 1937, Sayı:808.

65 “Cumhuriyetin Verini”, İnanç Aylık Halkevi Dergisi, Birinci Teşrin 1937, Sayı:8, s.17.

66 G. Şarman, “Artık Biz de Elektriğe Kavuştuk”, *Denizli*, 4 Teşrin Sani 1937, Sayı:808.

67 A.R.S., “Denizli’nin Dertlerinden Yine Elektrik”, *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

68 Bu durumu Denizli Milletvekili Tahir Berkay; *“...artık enerjinin kömürden değil beyaz kömürden yani sudan istihşali üzerine fikir ve kanaatler toplanabilmiştir. Davanın bu şekli alması şüphesiz ki Denizli için büyük kazançlar temin etmiş ve sanai inkişafa yol açmıştır”* şeklinde değerlendirmiştir. Tahir Berkay, “Denizli Vilayeti Dokumaları ve İplik Fabrikası”, *Akdeniz*, 1 Teşrin Evvel 1942, Sayı:445.

69 Hüsamettin Ataman, “Denizli’de Elektrik Kullanımına Başlanması”, Haziran 2011, EMO Denizli Şubesi, s.16. http://www.emo.org.tr/ekler/8809be084b12556_ek.pdf?dergi= (Erişim Tarihi:25.01.2018)

70 Özçelik, a.g.m., s.541.

Bu işe aid eksiltme şartnamesile bu şartnameye bağlı'

A-Mukavelename projesi

B-Keşif Cetveli

C-Proje resimleri

D-Hususi ve fenni şartname

"209" kuruluş bedel mukabilinde Denizli Belediyesi'nden alınabilir. Eksiltmeye girmek isteyenlerin teklif mektuplarını muvakkat teminat ile en az sekiz gün evvel müracaat ederek Denizli Vilayetinden alacakları müteahhitlik ehliyet vesikası ve Ticaret Odasına kayıtlı bulunduğu dair vesika ile birlikte 5 Haziran 1939 tarihinde saat on dörde kadar Denizli Belediye Encümeni Reisliğine vermeleri ilan olunur"⁷¹. 16 Mayıs tarihli ilanda ise Hidroelektrik tesisi için ilan yer almıştır. Bu ilanda;

"Denizli Belediye Reisliğinden:

Denizli şehri hidro elektrik tesisatının 127849 lira keşif bedelli cebri boru, makineler, yüksek tevettür havai hat ve şehir dahili şebekesi işi ihalesi 26 Haziran 1939 pazartesi saat on beşte Denizli Belediye Dairesinde Belediye Encümenince yapılmak üzere kapalı zarfla eksiltmeye konulmuştur.

Muvakkat teminat miktarı 9588 lira 67 kuruştur.

Bu işe aid eksiltme şartnamesile bu şartnameye bağlı'

A-Mukavelename projesi

B-Keşif Cetveli

C-Proje resimleri

D-Fenni şartname

"639" kuruluş bedel mukabilinde Denizli Belediyesi'nden alınabilir. Eksiltmeye girmek isteyenlerin teklif mektuplarını muvakkat teminat ile en az sekiz gün evvel müracaat ederek Denizli Vilayetinden alacakları müteahhidlik ehliyet vesikası ve Ticaret Odasına kayıtlı bulunduğu dair vesika ile birlikte 29 Haziran 1939 tarihinde saat 14 e kadar Denizli Belediye Encümeni Reisliğine vermeleri ilan olunur"⁷².

Denizli Belediye Reisliğinden Cumhuriyet gazetesinde 23 Mayıs 1939'da bir ilan yer almıştır. Bu ilanda Denizli şehri hidroelektrik tesisatına ait Cumhuriyet gazetesinin 13, 16, 19 ve 22 Mayıs 1939 tarihli nüshalarında yayınlanan ilanlarda müracaat gününün sehven 29 Haziran olarak yayımlandığının görüldüğü bu tarihin 26 Haziran saat 14.00 olarak düzeltildiğinin ilan olduğu belirtilmiştir⁷³.

71 Cumhuriyet, 13 Mayıs 1939, No:5387. (3363 nolu ilan), Cumhuriyet, 19 Mayıs 1939, No:5393. (3363 nolu ilan)

72 Cumhuriyet, 16 Mayıs 1939, No:5390. (3362 nolu ilan), Cumhuriyet, 22 Mayıs 1939, No:5396.

73 Cumhuriyet, 23 Mayıs 1939, No:5397. (3584 nolu ilan)

Bu aşamada artık Gökpınar suyundan elektrik üretimine yeniden karar verilmesi ile gerekli paranın teminine çalışılmıştır. Paranın temini ile ilk olarak Haziran 1939'da iş müteahhide ihale edilmiştir⁷⁴. Su ve inşaat kısmının ihalesini Osman Kirişçi almıştır. Kirişçi'nin asker olduğunu bildirerek işi devam ettirememesi ile iş yeniden ihale edilmiş ve işi "eski müteahhit hesabına bir miktar zam ile" yeni müteahhit Mehmet Dağdelen almıştır⁷⁵. Makine ve malzemeyi Avrupa'dan ithal edecek müteahhit ise Abdurrahman Ağaoğlu olmuştur⁷⁶.

Nihayet 29 Ekim 1939 Cumhuriyet Bayramı günü Gökpınar Hidroelektrik Santrali binasının temeli atılmıştır⁷⁷. Bu temelin atıldığı günlerde ilk öncelik Derindere kaynaklarının Gökpınar gölüne getirilmesi olmuştur. İnşaatçı-Müteahhit Mehmet Dağdelen suyun göle akıtılması için 2800 metrelik bir tünelin açılması çalışmasını başlatmıştır. Tünel kazısı yer yer dinamit yer yer el işçiliği ile yapılmıştır. Tünelden dışarıya taş ve kaya parçaları tünel içine yapılan bir dekovil hattı ile çıkarılmıştır. Yapılan tünel ile Derindere kaynaklarının Gökpınar gölüne birleşmesi sağlanmıştır. İkinci olarak göl ağzından itibaren önce denge havuzu ve bu havuzdan denge bacasına kadar 370 metrelik başka bir tünel açılmıştır. Denge bacasından 110 metrelik cebri boru ile Gökpınar I Hidroelektrik santraline suyun düşüşü sağlanmıştır⁷⁸.

Gökpınar Hidroelektrik Santrali'nin⁷⁹ çalışması için cebri borular, türbin, alternatör ile aksamaları yerleştirildi. Santral, Gökpınar kaynağından çıkan suyun eski yatağına gitmeyerek barajda toplanması ve buradan tünele akıtılması, oradan tünel vasıtasıyla cebri borulara ulaştırılan suyun cebri borulardan eğimle 100 metre aşağıya hızla akıtılarak aşağıda dere kenarında yapılan içinde türbinlerin bulunacağı santral binasına indirilmesi ve türbinden çıkan kuvvet ile dinamların dönüşünün sağlanması şeklinde planlanmıştı⁸⁰. Bu şekilde 750 elektrik beygiri kuvvet üretecek santralde aydınlatma için 200 beygirlik bölümünün ayrılması ile kalan 550 beygirin gündüzleri tamamının sanayide kullanılması öngörülmüştü⁸¹.

II. Dünya Savaşı'nın Eylül ayında başlamasına kadar inşaatın bir kısmı yapılmıştır⁸². Ancak, İzmir gümrüğüne ihtiyaç duyulan bir kısım malzeme geldiği halde; diğer önemli kısmın gelmemesi nedeniyle iş yavaşlamıştır⁸³. Savaş nedeniyle fiyatların artması da müteahhit Ağaoğlu ile Belediye arasında anlaşmazlık çıkmasına neden olmuştur⁸⁴. A.R.S. işin yavaşlamasında II. Dünya savaşının temel etken olduğunu dikkat çekerek, iş

74 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

75 Yazar Mehmet Dağdelen için; "...şimdiye kadar aldığı işleri ikmal eden bir şahsiyet olduğundan taahhüt ettiği bu işi de başaracağını kuvvetle tahmin edebiliriz" demiştir. A.R.S., "Elektrik İşİ Düzelmeye Başlıyor", *Akdeniz*, 12 İkinci Teşrin 1940, Sayı:28. İş Mehmet Dağdelen tarafından tamamlanmıştır. Bu bilgi 1945 doğumlu Mehmet oğlu İnş.Müh. Fazıl Dağdelen'den alınmıştır. (Görüşme tarihi:05.02.2018)

76 Belediye Başkanı İsmail Cillov, Cillov'un eşi ve Elektrik Mühendisi Abdurrahman Ağaoğlu santralin acil ihtiyacı olan hidroelektrik tesisat malzemelerinin satın alma işlemleri için Macaristan, Almanya ve İsviçre'ye görevli olarak gitmeleri için 4000 liralık serbest dövizin belediye reisine verilmesi istenmiştir. B.C.A. 030.10.133.956.13 s.2. (Dahiliye Vekaleti'nin 14.7.1942 tarihli tezkere sureti) Ancak Maliye Vekaleti tarafından masraflar için döviz talebine olumsuz cevap verilmiştir. B.C.A. 030.10.133.956.15 s.1. (Maliye Vekaleti'nin 16.7.1942 tarihli yazısı).

77 *Cumhuriyet*, 29 Birinciteşrin (Ekim) 1939, No:5556. Vaz esasları temel atma anlamına geliyor. Y.n.

78 *Bizden Anılar 2*, Editör: Mehmet Halil Arık, Denizli 2015, s.81-82. "Fazıl Dağdelen" başlıklı bölümde bilgiler verilmiştir. Bu santral inşa edilirken çocuk olan Fazıl Dağdelen babası tarafından zaman zaman inşa alanına götürülmüştür.

79 Gökpınar Hidroelektrik Santraline "Elektrik Fabrikası" da denilmiştir. A.R.S., "Elektrik İşİ Düzelmeye Başlıyor", *Akdeniz*, 12 İkinci Teşrin 1940, Sayı:28.

80 A.R.S., "Elektrik İşİ Düzelmeye Başlıyor", *Akdeniz*, 12 İkinci Teşrin 1940, Sayı:28.

81 A.R.S., "Elektrik İşİ Nasıl Bitirilebilir", *Akdeniz*, 20 İkinci Teşrin 1940, Sayı:35.

82 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

83 A.R.S., "Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik", *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

84 A.R.S., "Elektrik İşİ Düzelmeye Başlıyor", *Akdeniz*, 12 İkinci Teşrin 1940, Sayı:28.

için gerekli paranın bankada hazır olduğunu belirtmiştir. A.R.S. yaşanan durumu “İşte bu kuvvete güvenerek belediyemiz 15 ay evvel (Temmuz 1938) işi müteahhitlere ihale etmiştir. Müteahhitlere ihale olunan iş iki kısımdan ibarettir. Birincisi su ve yapı kısmı, ikincisi makine, tel, direk ve saire kısmıdır.

Birincisi 41 bin, ikincisi de 115 bin kûsur liraya ihale edilmiştir. Her iki müteahhide aşağı yukarı bir seneye yakın mühlet verilmiştir. Haber aldığıma göre yapı kısmı müteahhidi 18 bin liralık iş yapmış ve asker olduğundan bahsile geri kalan kısmı yapamayacağını bildirmiştir. Belediyede müteahhidin taahhüdünü ifa etmeyeceğini ve edemeyeceğini anladığı için ihaleyi fesh etmiş ve yine müteahhit hesabına tekrar münakaşaya koymuştur. Birkaç güne kadar ikinci ihalenin yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu kısım için endişeyi mucip bir hal yoktur. Bu iş dahilinde mevcut malzeme ile ve iş adamlarımızla yapılabilir.

Asıl ehemmiyetli olan ikinci büyük kısma gelince: müteahhit dürbin ve tazyikli (cebri) boru gibi bir kısım malzemeyi Macaristan’da Ganz fabrikasına ismarlamış idi. Bunların İzmir gümrüğüne geldikleri haber alınmıştır.

Diğer malzeme Almanya’ya sipariş olduğundan harp dolayısıyla bunların gelmesine imkân kalmamıştır. Müteahhit mukavelenin feshini istiyor. Belediye feshi taraftar olmuyor. Gümrüğe gelen malları alalım geri kalan için biraz daha müddet verelim diyor.

Fakat müteahhit buna yanaşmıyor ve yanaşmak ihtimali de yoktur. Çünkü Almanya’ya sipariş verilen bu malzeme gerçi diğer memleketlerde mesela İngiltere’de Amerika’da mevcuttur ama pahalıdır. Müteahhit bu memleketlerden iki misli fiyatla bunları getirtmek istemez. Belediyemizde ihale olunan 115 bin liradan fazla para vermek arzusunda değildir. Şu halde iş ne olacaktır?” şeklinde değerlendirmeye çalışmıştır. Soruna çözüm bulmanın kolay olmadığı açıktır.

A.R.S. bu konuda belediyenin müteahhide baskı uygulamasının çok anlamlı olmadığını savaş nedeniyle “Fors Major” denilen olağanüstü bir durum⁸⁵ yaşandığına dikkat çekerek; “Alışveriş normal şeklinden çıkmış, seyrüsefer zorlaşmış ve bazı mahallerde gayri mümkün bir hale gelmiştir. Bahusus fiyatlarda yükselmiştir” diyerek durumun Avrupa ile sınırlı olmayıp tüm dünyada geçerli olduğunu belirtmiştir. A.R.S. “Hükümetimiz bile müteahhitlerle olan işini bu sebepten dolayı feshetmektedir. Hükümetin tatbik ettiği bu kaideyi belediye tatbik etmek mecburiyetinde değildir. İsterse mukaveleyi fesh eder isterse etmez. İşte Belediye bu selâhiyetine güvenerek müteahhidi tazyik ediyor ve mukaveleyi feshetmiyor. Fakat bu anlaşamamazlık ne vakte kadar devam edecek” diyerek savaşın ne zaman biteceğinin belirsizliği ile malzemenin müteahhidin taahhüt ettiği fiyattan temin edilip edilememesinin büyük sorun oluşturduğunun altını çizmiştir⁸⁶.

A.R.S. savaşın ne zaman biteceği belirsiz olduğu için elektrik işinin savaş sonrasına bırakılması doğru olmayacağı için “Şu halde cezri hareket lazımdır. Türkiye’nin bu badireden harpsiz kurtulacağına ve Türkün kılına hâlel gelmeyeceğine kat’i iman

⁸⁵ Kontrol edilemeyen doğal afet, salgın hastalık, terör veya savaş gibi durumlar ile karşı karşıya kalma durumu. Y.n.

⁸⁶ A.R.S., “Denizli’nin Dertlerinden Yine Elektrik”, *Akdeniz*, 7 Birinci Teşrin 1940, Sayı:4.

ederek bir an evvel işin bitirilmesi sebeplerini araştırmak lazımdır” diyerek çalışmaya devam edilmesini istemektedir. Bu nedenle para da var olduğu için müteahhit tazyik edilemeyecekse anlaşmanın feshedilerek yeniden ihaleye gidilmesi, istekli çıkmaz ise emaneten yaptırılması istenmiştir. Eğer maliyet 115 bin liranın üstünde olursa bunun da “zarurettten doğmuş ve hüsnüniyete müstenit” olduğunun bilinmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca müteahhidin 23 bin lira değerinde tahmin olunan ve İzmir gümrüğüne getirilen türbin ve cebri boruların teslim alınarak Denizli’ye getirilmesi isabetli olacağı, müteahhit işi devam ettirmez ve ihale yoluna gidilirse eski fiyatla bu işi kimsenin almayacağı da dikkate alınarak eksiklerin biran önce tamamlanmasının şart olduğuna dikkat çekilmiştir⁸⁷.

Müteahhit Ağaoğlu anlaşmanın feshi için Denizli Mahkemesinde dava açmıştır. Dava nedeniyle İzmir Gümrüğü’nde bulunan cebri borular, türbin ve altarnatör ile aksamı teslim alınamamıştır⁸⁸.

A.R.S. elektrik konusunu takip etmeyi bırakmak istese de bunu yapamamıştır. “*Vilayet Makamından Ricalarımız*” başlıklı yazısında Denizli’nin iki önemli sorunu olarak gördüğü elektrik üretimi ile sıtma konusuna değinmiştir. Elektrik konusunda; “*Denizliyi büyük bir köy deye tavsif edenler görüşlerinde hata etmiyorlardı. Onbeş seneden beri bir türlü muvaffak olunamayan elektrik Denizli’yi çok geride bıraktı. Bu ihtiyacı ön safta telakki etmek lazımdır. Yapılacak tesisat yalnız şehrin tenvirine inhisar etseydi o derece mühim görülmezdi. Hidroelektrikten çıkacak kuvvet ile sinai fabrikalar ve müesseseler vücuda getirmek mevzu bahistir. Bu da vilayetimizin istikbalile alakalıdır. Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirler de belediyeler kendi teşebüsleriyle muvaffak olamayacakları işler için hükümetin yardımına ihtiyaçlarını arz etmekte ve dertlerini dinleterek maksatlarına muvaffak olmaktadır*” diyerek Denizli Valisinin gayret ve ilgi göstermesini istemiştir⁸⁹.

Müteahhit Ağaoğlu’nun belediye ile uzlaşarak ek anlaşma yaparak süreyi altı ay daha uzatması, gümrükteki malları alarak Gökpınar’a yerleşmesi ve bedellerinin belediyece azar azar kendisine ödenmesi, teslimatın yapılarak son taksitin ödenmesi ile de müteahhidin davadan vazgeçmesi yönünde anlaşma sağlanmıştır⁹⁰. Anlaşma sonrası işlerin düzeleceği beklenirken bakır tel fiyatlarındaki üç kat artış nedeniyle müteahhit bundan sonraki tesisatı yapamayacağını belirtmiştir. Bu durum karşısında belediye de “Fors majör” yoktur diyerek işin biran önce yapılmasında ısrar etmiştir. Anlaşmaya bağlı altı aylık sürede bunların yapılıp yapılamayacağı merak konusu olmuştur⁹¹. Bunlar olurken halk ise biran önce hidroelektrik santralinin bitirilmesini beklemektedir.

A.R.S., bakır tel sıkıntısına değinirken, konunun yalnız Denizli ve Denizli sanayisi ile sınırlı olmadığını, hidroelektrik santralinin biran önce tamamlanmasının askeri ihtiyaçlar ve memleket savunması açısından önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle A.R.S.; “*Bu itibarla bu iş Genel Kurmayı da alakadar eder. Müteahhit 10 ton kadar ham bakır ihracına müsaade edilirse o miktar bakır teli mübadele suretiyle getirebileceğini ve taahhüdünü tamamen ifa edeceğini beyan etmesine göre işin düğüm noktası meydana çıkmış bulunmaktadır*”⁹² diyerek konunun millî bir sorun haline geldiğini belirtmiştir.

Hidroelektrik santrali ile ilgili sorunun çözülmediği bir dönemde belediyenin elektrik

87 A.R.S., “Denizli’nin Dertlerinden Yine Elektrik”, *Akdeniz*, 8 Birinci Teşrin 1940, Sayı:5.

88 A.R.S., “Elektrik İş Düzelmeye Başlıyor”, *Akdeniz*, 12 İkinci Teşrin 1940, Sayı:28.

89 A.R.S., “Vilayet Makamından Ricalarımız”, *Akdeniz*, 18 Birinci Teşrin 1940, Sayı:14.

90 A.R.S., “Elektrik İş Düzelmeye Başlıyor”, *Akdeniz*, 12 İkinci Teşrin 1940, Sayı:28.

91 A.R.S., “Elektrik İş Düzelmeye Başlıyor”, *Akdeniz*, 12 İkinci Teşrin 1940, Sayı:28.

92 A.R.S bu konudaki dileklerinin uygun bulunduğu takdirde Vilayet Makamı ve Belediye tarafından girişimde bulunulmasını istemiştir. A.R.S., “Elektrik İş Nasıl Bitirilebilir”, *Akdeniz*, 20 İkinci Teşrin 1940, Sayı:35.

motoru binası yanındaki yine belediyeye ait eski Zeybek değirmeni bilinmeyen bir nedenle yanmıştır. Yangın nedeniyle Denizli şehri karanlık içinde kalmıştır. Yangının egzoz borusundan çıkan kıvılcımlarla başladığı ve orada motorun ihtiyacı için depo edilen mazot tenekelerine sıçraması ile felaketin boyutunun arttığı tahmin edilmiştir. Mazot yangının şiddetini artırmakla birlikte, mazot kıtlığı döneminde mazot tenekelerinin yanmış olması ayrıca üzüntüye neden olmuştur⁹³. Denizli bu yangın nedeniyle uzun süre elektriksiz kalmıştır⁹⁴. Yangından elektrik motoru ve dinamo kurtarılmıştır. A.R. Akan “... kim bilir kaç karanlık gece bahasına bekleyeceğiz” şeklinde yangının kendilerini elektriksiz bırakmasından doğan üzüntüsünü paylaşmıştır⁹⁵.

Yangından yirmi gün sonra Denizli Belediyesi elektrik şebekesi için ihtiyaç duyulan tanesi 5 liradan 80 ardiç direğin 25 Şubat 1941 Salı günü saat 11.00’de ihale yoluyla satın alınması için ilan vermiştir⁹⁶. Ancak ihale için istekli çıkmadığından ihale 7 Mart 1941 Cuma günü saat 11.00’e ertelenmiştir⁹⁷.

1941 Mayıs’ında Belediye’nin elektrik motoru için 15 kuruş tahmini değerle 4.080 lira kıymetinde 27.200 kilo mazot ve yine 75 kuruş tahmini bedelle 950 kilo C.Y. 3 yağ, her bir kilosu 22 kuruş tahmini bedelle 156 kilo gazyağı ve her bir kilosu 60 kuruş tahmini bedel ile 60 kilo üstüpünün ihale yoluyla satın alınması kararlaştırılmıştır. İhalesinin 30 Mayıs 1941 Cuma günü saat 11.00’de yapılacağı ve isteklilerin % 7,5 oranında 421 lira 90 kuruşluk teminat yatırarak belirtilen tarih ve saatte belediye encümeninde hazır olmaları istenmiştir⁹⁸. 30 Mayıs günü isteklilerin belediye encümenine gelmediği görülerek ihale 10 Haziran 1941 Salı günü saat 11.00’e ertelenmiştir⁹⁹.

Denizli’de belediyenin gayretlerine rağmen geceleri kesintisiz elektrik sağlanamamıştır. N. Temuçin bu sorunu ele aldığı yazısında “*Bilmem ki Denizli içinde bu gibi şeyler kabil olabilecek midir? Ben 13 senedenberi bu memleketteyim. Böyle teferruatlı kısmını değil bir iki yıl devam eder bir elektrik görmedim. Bu gidişle göreceğimizde yok.*

Yeni bir motor alınır, beş on gün sonra bir gece ampuller söner. Ne oldu? Ne oldu? Kontak yapmış. İkinci defasında yatakların yandığını ışitiriz. Tatil.

Üçüncüsünün burada tamirine imkan hasıl olamayacağı için İstanbul’a tamire raporunu alır memleket yine eski halini alır” diyerek ümitsizliğini dile getirmiştir. Elektrik halk için giderek aydınlanmanın zorunlu bir parçası olmaktan çıkarak, haber ve müzik yayınında bulunan radyoların dinlenememesi, haber almak ve eğlenmek isteyen kişilerin mahrum kalmasına neden olmaya başlamıştır¹⁰⁰.

Gökpınar Hidroelektrik Santrali henüz faaliyete geçmese de, belediyenin elektrik

93 Garnizon binasında tecrübe edilmiş olan (1939’da yanan Garnizon binası) belediyeye ait yangın motoru ile yangının söndürülmesine çalışması ve içinden koskoca çay geçtiği halde, iki saat içinde elektrik motoru fabrikasının yanarak kullanılamaz hale gelmesi önlenememiştir. Yangına itfaiyeciler ve askerler müdahale etmişlerdir. A.R.Akan, “Belediyenin Elektrik ve Un Fabrikası Yandı”, *Akdeniz*, 23 İkinci Kanun (Ocak) 1941, Sayı:78.

94 A.R. Akan, “Belediye’nin Elektrik ve Un Fabrikası Yandı”, *Akdeniz*, 23 İkinci Kanun 1941, Sayı:78.

95 A.R.Akan, “Belediyenin Elektrik ve Un Fabrikası Yandı”, *Akdeniz*, 23 İkinci Kanun 1941, Sayı:78.

96 Belediye encümeninde ihale edilerek açık eksiltmeye konduğu ve isteklilerin yüzde 5 teminat akçası yatırarak belediyeye gelmeleri istenmiştir. *Akdeniz*, 13 Şubat 1941, Sayı:91. Bu ilan aynı şekilde 19 Şubat 1941’de gazetede yayınlanmıştır. Bkz. *Akdeniz*, 19 Şubat 1941, Sayı:94

97 *Akdeniz*, 1 Şubat 1941, Sayı:101.

98 *Akdeniz*, 19 Mayıs 1941, Sayı:153, *Akdeniz*, 21 Mayıs 1941, Sayı:155, *Akdeniz*, 23 Mayıs 1941, Sayı:157.

99 *Akdeniz*, 31 Mayıs 1941, Sayı:164.

100 N. Temuçin, “Yine Elektrik”, *Akdeniz*, 4 Temmuz 1941, Sayı:185. Yazısını “*Künahtır be yahu!*” diyerek bitiren yazar; elektrik ile çalışan radyoların evlerdeki tek eğlence aracı olduğu gibi, devam eden savaşa dair haberlerine duyulan ihtiyacı karşılmasına dikkat çekmektedir. Y.n.

üretimindeki çabaları ümitleri artırmıştır. 1942’de santralin faaliyete geçmesi ile üretilecek elektriğin aydınlatmadan artacak 550 kilovattının sanayiye aktarılması ile bir iplik fabrikası kurulması düşüncesi doğmuştur. Hatta bu amaçla bir milyon sermayeli bir şirket kurulması için harekete geçilmiştir. 5000 işlik bir iplik fabrikası kurulması için uzmanlara raporlar hazırlanmıştır. Bu çabanın karşılık bulacağı ve dokumacıların bu çabayı destekleyeceğine dair inanç dile getirilmiştir¹⁰¹.

Gökpınar Hidroelektrik Santrali için hummalı çalışma 1943’de de devam etmiştir. Denizli Belediyesinin 15 Mart 1943 tarihli ilanında; *“Eksiltmeye konulacak iş 64460 lira 50 kuruş keşif bedelli Denizli-Acıpayam şosesinin 13. kilometresi civarında Gökpınar mevkiinde belediyeye ait hidroelektrik tesisatından tünel hafriyatı, iksası, dolusavak, dip savağı tahmil odası ve sair noksanların inşası”* için kapalı zarf usulü ile 30 Mart 1943 Salı günü saat 15.00’de Denizli Belediyesi başkanlık salonunda ihale yapılacağı bildirilmiştir¹⁰².

Denizli Belediye Meclisi’nce 1943’te elektriğe kilovat başına iki kez zam yapılmıştır. İlk zam Temmuz 1943’te kilovat başına iki kuruş, muharrik kuvvet olarak sarf olunan elektriğin kilovat başına bir kuruş¹⁰³, ikinci zam Ekim 1943’de Denizli Belediye sınırları içinde sarf ve istihlak edilen elektriğin kilovat başına iki kuruş, muharrik kuvvet olarak sarf edilen elektriğin kilovat başına bir kuruş yapılmıştır¹⁰⁴.

Gökpınar I Santral’inin elektrik sistemleri Macar ustalar tarafından kurulmuştur¹⁰⁵. Birinci santralde 1948’de elektrik üretilmeye başlanmıştır¹⁰⁶. Üretim gerçekleştiğinde aydınlatma için gerekli miktarda ampul olmadığı görülmüştür. Mehmet Dağdelen bizzat İzmir’den 500 ampul getirmiştir. Bu ampulle ilk olarak Gökpınar Gölü çevresini aydınlatmak için kullanılmıştır. Bu ampullere elektrik verilmesiyle gece önemli bir aydınlanma sağlanmıştır. Mehmet Dağdelen’in eşi Cahide Hanım geceleri oluşan Gökpınar Gölü çevresindeki aydınlanma için *“Denizli’den geceleyin bir top ışık gökyüzünde seyrediliyor”* demiştir¹⁰⁷.

3)Gökpınar II Hidroelektrik Santrali

Belediye başkanı Hüsnü Örnek 1948’de Nazilli’ye ikinci bir Sümerbank fabrikası kurulacağını öğrenir öğrenmez bunun Denizli’de yeterli elektrik bulunmadığını kaynaklandığını düşünerek¹⁰⁸, ikinci fabrikanın da Nazilli’de kurulmasının önüne geçerek

101 Tahir Berkay, “Denizli Vilayeti Dokumaları ve İplik Fabrikası”, *Akdeniz*, 1 Teşrin Evvel 1942, Sayı:445. İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketine 100 lira hisse ile her bir dokumacının dokumacıların hissedar olması için Tahir Berkay ikinci bir yazı kaleme almıştır. Bkz. Tahir Berkay, “Denizli Vilayeti Dokumaları ve İplik Fabrikası”, *Akdeniz*, 3 Teşrin Evvel 1942, Sayı:446. Ancak aradan geçen zamanda Denizli’de fabrika sermayesi konusunda beklenen ilgi olmamıştır. K.K, “Denizlide İplik Fabrikası” *Akdeniz*, 12 Mart 1943, Sayı:516.

102 *Akdeniz*, 15 Mart 1943, Sayı:517.

103 B.C.A., 030.18.01.02.10248.5. (Kararname) Aynı kararname ile şehirler ve uluslararası haberleşme hariç, telefon abone ve konuşma ücretlerine %20 zam yapılmıştır.

104 B.C.A., 030.18.01.02.103.76.12. (Kararname) Aynı kararname ile şehirler ve uluslararası haberleşme hariç, telefon abone ve konuşma ücretlerine %20 zam yapılmıştır.

105 Pınar Savaş Yavuzçehre, *Kentsel Mekanda Değişim Denizli*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli-2011, s.174.

106 Cillov *“...14 kilometre mesafede bulunan Gökpınar şelasinden 1200 beygir kuvvetinde elektrik istihsal edilerek şehre indirilmesi ameliyesi tamamlanmıştır. Denizli el tezgahlarının otomatikleştirilmesini sağlayabilecek kapasitede olan yeni santral, cereyanı ucuza da mal edebileceğinden...”* bilgisini vermiştir. Haluk Cillov, *Denizli El Dokumacılığı Sanayi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını:10, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1949, s.158. Yine Cillov s.27’de *“...Ayrıca çağlayanlardan elektrik istihsal edilmekte ve az masrafla fabrikalar çalıştırılmaktadır...”* bilgisini vermiştir.

107 *Bizden Anılar 2*, s.81-82.

108 Süleyman İnan, Feridun Alpat’ın bu konudaki değerlendirmesini; *“Ona göre, 1950’li yılların başında, ancak mum ışığının şavkı kadar ışık veren sokaklardaki lambaların varlığı bu yetersizliği göstermeye yeter”* sözleri ile vermiştir. Süleyman İnan, *“Denizli’nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank –Bir Sözlü Tarih çalışması–”,*

yeni fabrikanın Denizli’de kurulması için harekete geçmiştir. Hüsnü Örnek’in fabrikanın ihtiyacı olan “*Pamuk Denizli’den gidecek ise neden fabrika Denizli’de kurulmasın*” demek için¹⁰⁹ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 19 Ekim 1949’da Denizli ziyaretini fırsat bilmiştir. Örnek, İsmet Paşa’dan fabrikanın Denizli’de kurulmasını istemiş ve Paşa da ikna olarak başkanın yüzünü gülerek okşamış ve “*Beni kandırdın*” diyerek isteğini kabul etmiştir¹¹⁰. Böylece Sümerbank İplik Fabrikası’nın Denizli’de kurulması kararı verilmiştir.

Denizli’de 5 Kasım 1949’da Başbakan Şemsettin Günaltay tarafından fabrikanın temeli atılmıştır. Belediye, fabrikanın elektrik ihtiyacının karşılanmasını taahhüt etmiştir. Fabrikanın ihtiyacı olan elektriğin Denizli’de üretilen toplam elektrik enerjisinden fazla olması yeni bir santralin yapımını zorunlu kılmıştır¹¹¹.

Gökpınar’da yeni bir santralin ihtiyaç duyulan elektriği üretecek bir yapıya kavuşturulması için çalışmalar başlatılmıştır. Hüsnü Örnek’in çabası ile 1949’da santralin inşasına başlanmıştır¹¹². Bunun için önce birinci santralden ikinci santrale kadar açık kanal ile suyun akıtılarak denge bacasına kadar getirilmesi, daha sonra denge bacasına kadar akıtılan suyun cebri boru ile santrale düşürülmesi¹¹³ planlanmıştır. Daha sonra hem santral binası hem de suyun getirilmesi için gerekli kanalların yapımına başlanmıştır.

1950’de yapılan belediye seçimleri ile başkan değişmiş, yeni belediye başkanı Turan Bahadır olmuştur. Santralin inşa faaliyeti 1950’den itibaren Turan Bahadır tarafından devam ettirilmiştir. Bir yandan Sümerbank İplik fabrikası inşaatına diğer taraftan Gökpınar Santrali’nin yapına hızla devam edilmiştir¹¹⁴. 1952’de Denizli’de üretilen elektrik üretimi 1.468.966 kWh olup, abonelere aydınlanma ücreti 21-15 kuruştan, muharrik elektrik kuvvet ücreti ise 9,5 kuruştan uygulanmıştır¹¹⁵.

Gökpınar Santralinin inşaatı 1953’de Sümerbank Fabrikasının açılışı öncesi tamamlanmaya çalışılmış ise de yetiştirilememiştir¹¹⁶. Sümerbank fabrikasının 1952’de yapımı tamamlandığında ve 1953’de faaliyete geçtiğinde şehirde hala yeterli elektrik yoktur¹¹⁷. Bu nedenle 1953’de Sümerbank’ın faaliyete geçmesi ile şehrin elektriğinin tamamı fabrikaya verilmiştir¹¹⁸.

1954’de Gökpınar II Elektrik Santrali’nin yapımına hız verilmiş¹¹⁹ ve Gökpınar II Hidroelektrik Santrali 26 Eylül 1954’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından açılmıştır. Açılışa İçişleri Bakanı Namık Gedik ile Denizli ve Aydın milletvekilleri de katılmıştır. Bayar açılışı “*Denizli’nin ikinci hidroelektrik santralinin hayırlı olması*” temennisiyle açmış ve santral binasına girmiştir. Tesisi gezdikten sonra Sümerbank İplik Fabrikasına geçmiştir¹²⁰. Yapılan santralin Denizli’nin elektrik ihtiyacını karşılayacağı gibi Nazilli’ye de elektrik

Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006 Cilt:1, Denizli 2007, s.655.

109 Ataman, *a.g.m.*, s.17.

110 *Bizden Anılar 2*, s.82.

111 Ataman, *a.g.m.*, s.17.

112 Ataman, *a.g.m.*, s.17.

113 Bu bilgi 1945 doğumlu Mehmet Dağdelen oğlu İnş.Müh. Fazıl Dağdelen’den alınmıştır. (Görüşme tarihi:05.02.2018).

114 Ataman, *a.g.m.*, s.17.

115 Her türlü vergi ve harçlar fiyatların dışındadır. Nafia Vekaleti, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Umum Müdürlüğü, Türkiye’de Enerji İşleri ile İlgili Çalışmalar 1954, Ankara 1954, s. 46.

116 Ataman, *a.g.m.*, s.17.

117 Seval Uysal, Şehrin İzleri, Denizli’nin Kentleşme Süreci, Denizli 2017, s.29.

118 İnan, *a.g.m.*, s.655.

119 Hız verilmesinde 1953’te açılan Sümerbank’ın elektrik ihtiyacı etkili olmuştur. Yavuzçehre, *a.g.e.*, s.174, Seval Uysal, *Onların Hikayesi*, Denizli’nin Tekstil Serüveni, Laodikya yayınevi, İstanbul 2013, s.21.

120 *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1954, Sayı:10833.

vereceği söylendiği halde Gökpinar II Santrali Sümerbank'ın ihtiyacı olan elektriği dahi zor karşılamıştır¹²¹. Santralin faaliyete geçtiği dönemde şehir içindeki elektrik şebekesi iyileştirilmiş¹²² ve sokak aydınlatması kenar mahallelere kadar götürülmüştür¹²³.

Küçük sanayi sitelerinin kurulmaya başlanması ile Denizli'nin elektrik ihtiyacı giderek artmıştır. Yeni santralde kısa zamanda ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiştir¹²⁴. Turan Bahadır'ın belediye başkanlığı döneminde Etibank ile yapılan bir anlaşma ile Gökpinar II Hidroelektrik Santrali paralele alınmıştır¹²⁵.

Denizli'nin ulusal elektrik şebekesine bağlanması ile elektrik sorunu kökten çözülmüştür Gökpinar, halkın su ihtiyacı için önemli hale gelmiş bir süre sonra Gökpinar elektrik santrali devre dışı bırakılmıştır¹²⁶.

O günlerde Mimar Feridun Alpat Denizli Belediyesi Fen İşleri Memuru olarak görev yapmıştır. Denizli'deki elektrik ihtiyacının karşılanamamasından kaynaklanan durum için *"DP sanayi hamlesi başlatmıştı, kredi veriyordu. Herkes elektrik istiyordu ama biz veremiyorduk. Belediye Başkanı Hüsnü Örnek zamanında Macar mühendisler tarafından Gökpinar ayaklarında elektrik santrali yapıldı. Akımı Sümerbank'a yetmedi. İkinci santral yapıldı. 1962 yılına kadar çok büyük sıkıntı çekildi. Bu nedenle 1950'den '60'a kadar sanayi kuracak esnaf İstanbul'a, İzmir'e gitti"*¹²⁷ sözleriyle değerlendirmede bulunmuştur.

Toker Denizli'nin çözülemeyen elektrik sorunu için *"Denizli'de elektrik davası 1950'den bu yana halledilebilmiştir. Daha önceleri fenni olmayan tesisat, şuraya buraya konan gaz motorlarıyla elde edilen elektrik enerjisi, sayılı evler ve sokaklara dahi yetmeyecek kadar kıfayetsizdi. Sık sık arıza yapar, ölü gözü gibi fersiz, sokaklar zifiri karanlık içinde, evlerdeki cereyan dahi günün belli saatlerinde verilir. Yani şehir elektriği çok hazin bir durumdaydı. Elektrik direkleri ağaçtan, fırtınalı havalarda veya başka sebeplerle devrilir, açık olan tellerden çarpılma ve ölüm vakaları meydana gelirdi"* demiştir¹²⁸.

Sonuç

Elektrik uzun yıllar Denizli kentinin çözülemeyen bir sorunu olmuştur. Sorun su veya petrol türevlerine bağlı dinamo ve jeneratörler ile çözülmeye çalışılmıştır. Değirmenler elektrik ihtiyacının kısmen karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Elektrik yalnız aydınlanmada kullanıldığı ve değirmenler için gündüz gerekli olduğu halde yapılanlar yeterli elektriğin sağlanmasından uzak kalmıştır. Belediye'nin çabalarıyla Zeybek Değirmeninde elektrik üretimi yapılmış ve ihtiyaca göre bu üretim geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çabalara rağmen kentin tamamına elektrik verilememiş veya verilebilen yerlere de kesintisiz elektrik vermek mümkün olmamıştır.

Dağıtım imtiyazı için Denizli Elektrik Sanayi, Mustafalar, üretim ve dağıtım imtiyazı için de Denizli Elektrik Türk Anonim Şirketi gibi şirketler kurulmuştur. Denizli Belediyesi ve Denizli İktisat Bankası çözüm için birlikte hareket etmeye çalışmıştır. Su gücüne dayalı Gökpinar'da elektrik santrali kurulması sürekli gündemde tutulmasına rağmen uzun yıllar maddi nedenler ile bu konuda hiçbir adım atılamamıştır.

121 Yavuzçehre, *a.g.e.*, s.174.

122 Tarhan Toker, *Denizli Tarihi*, Yenigün Matbaası, Denizli 1967-1968, s.176.

123 Toker, *Denizli Tarihi*, s.179.

124 Ataman, *a.g.m.*, s.17.

125 Toker, *Denizli Tarihi*, s.179.

126 Ataman, *a.g.m.*, s.17.

127 Uysal, *Şehrin İzleri*, s.29-31.

128 Toker, *Denizli Tarihi*, s.174.

Türkiye’de elektrik konusunda yetişmiş yeterince mühendis ve teknik elemanın bulunmayışı, tüm belediyelerin biran önce elektrik sorununu çözmek için harekete geçmesi ve tamamına yakınına çözüm için gerekli mali desteği Ankara’dan beklemesi uzun süre çözümsüz kalınmasının temel nedeni olmuştur.

Denizli’de Gökpınar I ve Gökpınar II Hidroelektrik Santrallerinin kurulması sorunun çözümünde geç kalınmış olsa da kısmi bir rahatlama getirmiştir. 1950’lerden itibaren sanayi alanındaki gelişmelere bağlı Denizli’ye yapılan göçler elektrik ihtiyacını sürekli ve hızlı şekilde artırmıştır. Bu sorunun kesin çözümü ulusal şebekeye bağlanmak olarak görülmüş, ulusal şebekeye bağlanılmış ise de sorun kökünden uzun yıllar çözülememiştir.

KAYNAKÇA

1)Arşiv Belgeleri

- B.C.A. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 030.10.133.956.13 s.2.
B.C.A. 030.10.133.956.15 s.1.
B.C.A. 030.18.01.01.012.58.15. (Kararname)
B.C.A. 030.18.01.02.33.8.17. (Kararname)
B.C.A. 030.18.01.02.49.77.19 (Kararname)
B.C.A., 030.18.01.02.10248.5. (Kararname)
B.C.A., 030.18.01.02.103.76.12. (Kararname)
B.C.A., 030.18.01.02.25.10.18 (Kararname)
B.C.A., 030.18.01.02.48.67.8 (Kararname)
B.C.A., 030.18.01.02.71.8.10. (Kararname)

2)Kitaplar

- Ali Vehbi, *Acıpayam “Garbikaraağaç Halkının Asırlık Tarihçesi ve Köylerimize Serpilen Maarif Işığının Temeli Yüreğilde Nasıl Kuruldu?”*, Çankaya Matbaası, Ankara 1951.
Bizden Anılar 2, Editör: Mehmet Halil Arık, Denizli 2015.
CİLLOV, Haluk, *Denizli El Dokumacılığı Sanayi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını:10, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1949.
Cumhuriyetin 15. Yıldönümünde Denizli, Cumhuriyet Matbaası Denizli 1938.
Kemal Şakir, *Tarihi, Coğrafi, İçtimai, Sıhhi, İktisadi, Nokta-i Nazardan Denizli*, Yayına Hazırlayan: İbrahim Balık, Denizli Türk Ocağı, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul 1927.
Kemal Şakir, *Tarihi, Coğrafi, İçtimai, Sıhhi, İktisadi, Nokta-i Nazardan Denizli*, Yayına Hazırlayan: Tahir Kodal, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2014.
Nafia Vekaleti, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Umum Müdürlüğü, Türkiye’de Enerji İşleri ile İlgili Çalışmalar 1954, Ankara 1954.
SARIKAYA, Mustafa, *Denizli İli Coğrafyası, Tarihi, Şehri ve Turistik Önemi*, Denizli 1963.
TIKIROĞLU, Ziya, *Belleklerden Gerçeklere...* Denizli, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2012.
TOKER, Tarhan, *Denizli Ekonomisi*, Denizli 1977.
TOKER, Tarhan, *Denizli Tarihi*, Yenigün Matbaası, Denizli, 1967-1968.
UYSAL, Mehmet Ali, *Her Yönüyle Denizli Kazası*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016.

UYSAL, Seval, *Onların Hikayesi*, Denizli'nin Tekstil Serüveni, Laodikya yayınevi, İstanbul 2013.

YAVUZÇEHRE, Pınar Savaş, *Kentsel Mekanda Değişim Denizli*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli-2011.

YÜMER, Emin, *Elektrik Endüstrimizin Harp Sonu Durumu ve Elektriklendirme İşlerimiz Hakkında Etüd*, E.İ.E İdaresi: Sayı:5, Sakarya Basımevi, Ankara 1947.

3)Makaleler-Bildiriler

“Cumhuriyetin Verini”, İnanç Aylık Halkevi Dergisi, Birinci Teşrin 1937, Sayı:8.

ALPERÖZ, Nusret, “İstanbul Elektrik İletmesinin Tarihçesi”, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, Cilt:15, Sayı:179, Kasım 1971.

ARSLAN, Ozan, Tarsus Elektrik Altyapısının Tarihi (1906-1938), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:XXXII, Sayı:1.

CEYHAN, Mümin, Bursa'da Elektriğin Tarihsel Gelişimi, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, Sayı:459, Aralık 2016

İNAN, Süleyman, “Denizli'nin Kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş: Sümerbank –Bir Sözlü Tarih çalışması-”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006 Cilt:1, Denizli 2007.

İNAN, Süleyman, Yerelden Ulusa Bir Bankanın Serencamı: Denizli İktisat Bankası (1927-2001), *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:5, Ocak, Şubat Mart 2005.

KARAYAMAN, Mehmet, Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi (1929-1939), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt:XVI, Sayı:1, Yıl:2014.

ÖZÇELİK, Ayfer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli'nin Sosyal ve-Ekonomik Yapısı”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006 Cilt:2, Denizli 2007.

ÖZDEMİR, Naziye, İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Elektriğin Tarihsel Gelişimi (1850-1938), *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Temmuz 2016.

SARAÇOĞLU, Ozan, “Manastır, Kaşıkçı ve Saraçoğlu'ndan Bir Zamanlar Denizli” *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı:52.

UYAR Hakkı, “Tek Parti Dönemi'nde Denizli'de Siyasi Hayat” Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006 Cilt:1, Denizli 2007.

4)Gazeteler

A.R. Akan, “Belediye'nin Elektrik ve Un Fabrikası Yandı”.

A.R.Akan, “Belediyenin Elektrik ve Un Fabrikası Yandı”, *Akdeniz*, 23 İkinci Kanun (Ocak) 1941, Sayı:78.

A.R.S., “Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik”, *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

A.R.S., “Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik”, *Akdeniz*, 5 Birinci Teşrin 1940, Sayı:3.

A.R.S., “Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik”, *Akdeniz*, 7 Birinci Teşrin 1940.

A.R.S., “Denizli'nin Dertlerinden Yine Elektrik”, *Akdeniz*, 8 Birinci Teşrin 1940, Sayı:5.

A.R.S., “Elektrik İşİ Düzelmeye Başlıyor”, *Akdeniz*, 12 İkinci Teşrin 1940, Sayı:28.

A.R.S., “Elektrik İşİ Nasıl Bitirilebilir”, *Akdeniz*, 20 İkinci Teşrin 1940, Sayı:35.

A.R.S., “Elektrik İşİ Nasıl Bitirilebilir”, *Akdeniz*, 20 İkinci Teşrin 1940, Sayı:35.

A.R.S., “Vilayet Makamından Ricalarımız”, *Akdeniz*, 18 Birinci Teşrin 1940, Sayı:14.

- Akdeniz*, 1 Şubat 1941, Sayı:101.
Akdeniz, 13 Şubat 1941, Sayı:91.
Akdeniz, 15 Mart 1943, Sayı:517.
Akdeniz, 19 Mayıs 1941, Sayı:153.
Akdeniz, 19 Şubat 1941, Sayı:94
Akdeniz, 21 Mayıs 1941, Sayı:155.
Akdeniz, 23 Mayıs 1941, Sayı:157.
Akdeniz, 31 Mayıs 1941, Sayı:164.
Babadağ, 13 Teşrin Sani 1935, Sayı:45
Babadağ, 29 Eylül 1935, Sayı:18.
Cumhuriyet, 13 Mayıs 1939, No:5387. (3363 nolu ilan)
Cumhuriyet, 16 Mayıs 1939, No:5390. (3362 nolu ilan),
Cumhuriyet, 19 Mayıs 1939, No:5393. (3363 nolu ilan)
Cumhuriyet, 22 Mayıs 1939, No:5396.
Cumhuriyet, 23 Mayıs 1939, No:5397. (3584 nolu ilan)
Cumhuriyet, 27 Eylül 1954, Sayı:10833.
Cumhuriyet, 29 Birinciteşrin (Ekim) 1939, No:5556.
Denizli, 15 İkinci Teşrin 1935, Sayı:624.
Denizli, 20 Birinci Kanun 1934, Sayı:580.
Denizli, 20 Eylül 1934, Sayı:568.
Denizli, 6 Eylül 1934, Sayı:566.
Denizli, 9 Şubat 1937, Sayı:741.
G. Şarman, "Artık Biz de Elektiriğe Kavuştuk", *Denizli*, 4 Teşrin Sani 1937, Sayı:808.
G. Şarman, "Artık Biz de Elektrige Kavuştuk", *Denizli*, 4 Teşrin Sani 1937, Sayı:808
G. Şarman, "Beklediğimiz Elektrik Tesisatı Başlayacak mı?", *Denizli*, 30 Temmuz 1936, Sayı:666.
Gıyasi Şarman, "Belki Bundan Sonra Şehir Daha İyi Aydınlanır", *Denizli*, 17 Birinci Teşrin 1936, Sayı:600.
K.K, "Denizlide İplik Fabrikası" *Akdeniz*, 12 Mart 1943, Sayı:516.
N. Temuçin, "Yine Elektrik", *Akdeniz*, 4 Temmuz 1941, Sayı:185.
R. Çıldam, "Düşüncelerim", *Denizli*, 1 Temmuz 1937, Sayı:790.
Tahir Berkay, "Denizli Vilayeti Dokumaları ve İplik Fabrikası", *Akdeniz*, 1 Teşrin Evvel 1942, Sayı:445.
Tahir Berkay, "Denizli Vilayeti Dokumaları ve İplik Fabrikası", *Akdeniz*, 1 Teşrin Evvel 1942, Sayı:445.
Tahir Berkay, "Denizli Vilayeti Dokumaları ve İplik Fabrikası", *Akdeniz*, 3 Teşrin Evvel 1942, Sayı:446.

5)Tezler

- COŞKUN, Yahya, *20.Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'da Aydınlatma Aracı Olarak Elektrik*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi ABD, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013

EROL, Emine, *Türkiye’de Elektrik Enerjisi’nin Tarihi Gelişimi:1902-2000*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi ABD (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007

ÖZDEMİR, Naziye, *Türkiye’de Elektriğin Tarihsel Gelişimi (1900-1938)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2011.

6)Sözlü Kaynaklar

1945 doğumlu Mehmet oğlu İnş. Müh. Fazıl Dağdelen’den alınmıştır. (Görüşme tarihi:05.02.2017)

7)İnternet Kaynakları

ÜNAL, Engin, *“Belleğini Yitiren Kent”*, 20 Mayıs 2014, <http://www.denizlihaber.com/ozgun/kahve-sohbetleri/bellegini-yitiren-kent-denizli/> (Erişim tarihi:27.03.2018)

ATAMAN, Hüsamettin, *“Denizli’de Elektrik Kullanımına Başlanması, Haziran 2011, EMO Denizli Şubesi, s.16. http://www.emo.org.tr/ekler/8809be084b12556_ek.pdf?dergi=* (Erişim Tarihi:25.01.2018)

FOTOĞRAFLAR

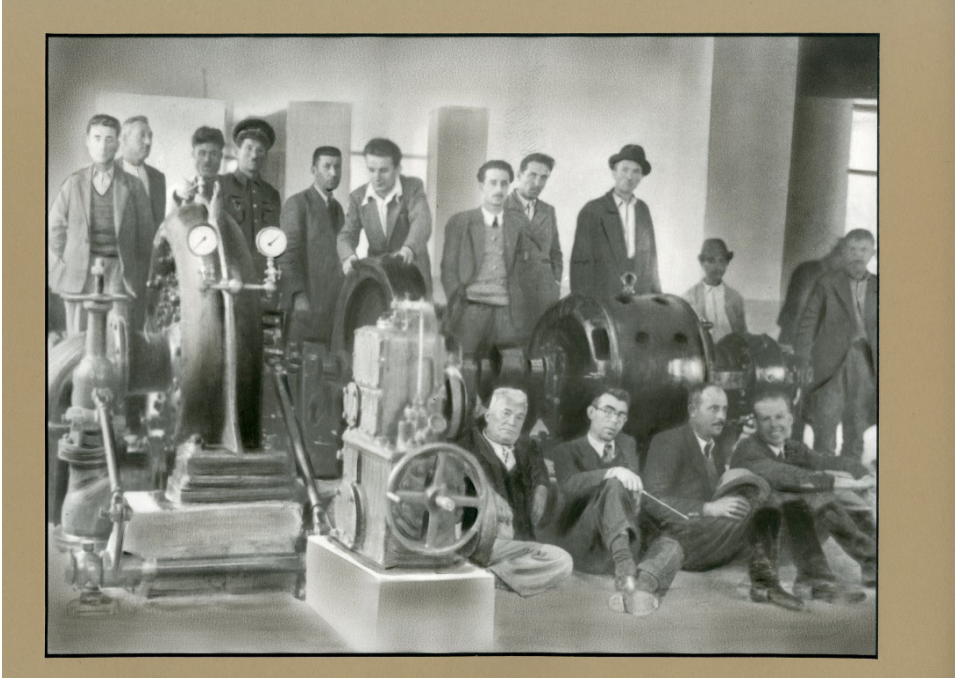
Denge (Çökerme-Dinlenme) Havuzu (Sağdan 7. Mehmet Dağdelen) 500 ampul ile burayı aydınlatıyor. Arkada direkler görünüyor.

Tünel Girişi (Sağ Öndeki Belediye Başkanı Hüsni Örnek, sağ ortada çizmeli Mehmet Dağdelen (Müteahhit), Sağ arkada Baki Bey (Kör Baki) Bayındırlıkta görev yapmıştır. Solda paltolu önde Kazım Değirmenciler (Mehmet Dağdelen'in yeğeni. İnşaatta çalışmıştır. Diğer üç kişi tespit edilememiştir)

Gökpınar I Hidroelektrik Santrali - Cebri boru santrale iniyor.

Gökpınar II Hidroelektrik Santrali İçİ (Macaristan'dan gelen trübün) (Yerde oturanlar Mustafa Mutcan, Sağdan ikinci Mehmet Dağdelen, çark kolunun sağında Mustafa Mutçalı)

Eski Belediye Önü (Sağdan 2. Mehmet Dağdelen, Sağdan üçüncü Belediye Başkanı Hüsnü örnek. Diğer kişiler tespit edilememiştir)

Denizli Kentinin Elektrik Tarihine Bir Bakış (1924-1954)

Gökpınar Baraj Gölü (2018)

Tünel Su Ayrılması (8 Şubat 2018)

Gökpınar İlk Tünel I (Tünel ağzında fotoğraf çekilen yerin bugünkü durumu) (8 Şubat 2018)

Gökpınar Tünel I Çıkışı (8 Şubat 2018)

Denizli Kentinin Elektrik Tarihine Bir Bakış (1924-1954)

Gökpınar Tünel II Girişi (8 Şubat 2018)

Tünel Çıkışı Su Kanalı (8 Şubat 2018)

Gökpınar I Hidroelektrik Santral Binası - Önden Görünüşü (8 Şubat 2018)

Gökpınar I Hidroelektrik Santral Binası - Arkadan Görünüş (8 Şubat 2018)

Denizli Kentinin Elektrik Tarihine Bir Bakış (1924-1954)

Gökpınar I Hidroelektrik Santrali Cebri Boru (solda) (Yanına sonradan içme suyu için bir başka boru yerleştirilmiştir) (8 Şubat 2018)

Gökpınar I Hidroelektrik Santral Binası İçeriden Görünüşü (8 Şubat 2018)

Gökpınar I Hidroelektrik Santrali - Ganz Şirketi Türbinlerinden Biri (8 Şubat 2018)

Gökpınar II Hidroelektrik Santral Binası Önden Görünüşü (8 Şubat 2018)

Denizli Kentinin Elektrik Tarihine Bir Bakış (1924-1954)

Gökpınar II Hidroelektrik Santrali Cebri Borusu (Aşağıdan Yukarıya Görünüşü)
(8 Şubat 2018)

Gökpınar II Hidroelektrik Santral Binası Arkadan Görünüşü ve Trafosu (8 Şubat 2018)

Gökpınar II Hidroelektrik Santral Binası Loljmanları (8 Şubat 2018)